

tijdschrift

voor

geestelijk

werk

PRAKTISCHE HUMANISTIEK

inhoud

Nieuwe ontwikkelingen
in geestelijk werk

Leve het individu

Humanistenbijbel (recensie)

maart 1994

II

Inhoud

- 3** Redactioneel
- 4** Leve het individu
Tini Spikman-Smit
- 17** Dilemma's in het vrijgevestigd humanistisch geestelijk werk
Frank Brinkhuis
- 26** Het codicil
Ida Bunte
- 29** Nieuwsbrief
- 35** Recensies
- 48** Boeken en tijdschriften
- 51** Berichten en adressen

Colofon

Praktische Humanistiek is een uitgave van de Stichting Publicaties Praktische Humanistiek en richt zich tot allen die professioneel bij het humanistisch geestelijk werk betrokken zijn. Het redactionele beleid is gericht op de verdere verdieping, ontwikkeling en professionalisering van het humanistisch geestelijk werk in het bijzonder en de geestelijke verzorging in het algemeen.

REDACTIE

Drs Rob Buitenweg (uvh/voorzitter), drs Ko Burger (raadsman/secretaris), Ellis Blom (raadsvrouw bij Justitie), drs Frank Brinkhuis (uvh), drs Ina Brouwer (uvh) en Gerard Snels (raadsman bij Defensie).

REDACTIEADRES

Postbus 470, 3500 AL Utrecht. Telefoon: 03417-61440.

ADMINISTRATIE

Ellis Blom, Kempenland 8, 5171 HC Kaatsheuvel. Telefoon: 04167-74884.

MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

Ko Bordens, Ida Bunte, Alphons van Dijk, Mariëtte Graafmans, Heleen Kromhout, Laura Polderman, Gustaaf Prast, Tini Spikman-Smit en Miel Westermann.

VERSCHEENING

4 keer per jaar. Abonnementen lopen in principe van september tot september.

ABONNEMENTEN

Men abonneert zich door de gekozen abonnementsprijs over te maken op giro 6240747 t.n.v. *Praktische Humanistiek*, Er-

melo. Als u een nota wenst te ontvangen, schrijft u naar de administratie en wacht met betalen. Gewoon abonnement f 55,- (losse nummers f 15,50). Steunabonnement f 85,-. Studentenabonnement (alle universiteiten en hogescholen) f 40,-. Instellings-tarief f 79,50. Voor België: gewoon abonnement Bfr 1100. Steunabonnement Bfr 1650. Overmaken op ASLK nummer 001-1779116-18 t.n.v. *Praktische Humanistiek*, Brand Whitloklaan 50, 1200 Brussel.

TEKSTBIJDAGEN

Ieder die zich professioneel met humanistisch raadswerk en geestelijke verzorging bezig houdt, alsmede ieder die een bijdrage wil leveren aan de theoretische en/of praktische verdieping en ontwikkeling van het humanistisch geestelijk werk, wordt uitgenodigd beschouwende artikelen, opiniërende stukken of reflexies over ervaringen aan te leveren. U kunt hiertoe contact opnemen met de redactie.

AUTEURSRECHTEN

Het copyright van de artikelen berust bij de auteurs. Zonder schriftelijke toestemming mogen deze teksten niet vermenigvuldigd en openbaar gemaakt worden. Informatie uit de Nieuwsbrief mag met bronvermelding overgenomen worden.

Zetwerk: Athmer/skp, Utrecht.

Druk: Thieme, Zutphen.

ISSN 0926-5228

NUCI 612/636

Redactioneel

Op het omslag van het vorige nummer prijkte een illustratie van Tamis Wever ('vijf vierkanten'). We wilden deze tekening graag gebruiken omdat hij ons getroffen had in zijn eenvoud. We verzuimden echter te vermelden dat het een illustratie betrof die overgenomen was van de voorkant van het boekje van Jan Bonsen *Het ambt, God betere 't van uitgeverij Dabar*, waarvan we een bespreking opgenomen hadden. Dat hebben we bij deze dan rechtgezet.

Wij zijn op zoek naar illustratoren. Neemt u contact met de redactie op als u iets voor ons wilt doen, of als u mensen weet die we zouden kunnen benaderen. We zouden ook graag het binnenwerk van foto's of tekeningen willen voorzien en zijn op zoek naar mensen die zich met illustratie willen bezighouden.

In dit nummer een bijdrage van een student van de Universiteit voor Humanistiek, waardoor u een blik gegeven wordt in waar men daar mee bezig is. Vanuit haar ervaring in lotgenotencontact van vrouwen met borstkanker laat Tini Spikman-Smit zien hoe ze de theorie met de praktijk confronteert. Verder is er op verschillende pagina's aandacht voor nieuwe ontwikkelingen op het gebied van het professionele geestelijk werk. Frank Brinkhuis maakt de balans op van de pogingen die vrijgevestigde humanistische raadslieden de afgelopen jaren hebben ondernomen om het humanistisch raadswerk een plaats in de maatschappij te geven. In de nieuwsbrief vindt u een brief van de nieuwe oecumenische vereniging van geestelijk werkers die om reacties vraagt. Misschien voelt u zich ook aangesproken door de bespreking van de eerste drie boeken van de Edmund Husserlstichting die hier besproken worden onder de noemer 'humanistische theologie'.

De redactie

Leve het individu

Tini Spikman-Smit

Tini Spikman-Smit studeert aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Dit artikel is een bewerking van een paper dat ze schreef naar aanleiding van de colleges van Harry Kunneman over het thema 'Leve het individu: hedendaags humanisme in de praktijk'. In het licht van eigen ervaring met het werken in het lotgenotencontact vrouwen met borstkanker, doet de schrijfster een poging theorie en praktijk van het humanistisch geestelijk werk te integreren.

Inleiding

Wanneer een professionele praktijk als het humanistisch raadswerk zich wil vestigen temidden van de andere professionele praktijken, dan zal het over een gedegen praktijktheorie moeten beschikken. In dit artikel probeer ik fragmenten van praktijktheorie naast een deel van mijn praktijkervaring als humanistisch raadvrouw te leggen. Ik hoop op die manier mijzelf en de lezer meer helderheid te verschaffen in het theoretiseren, denken en handelen en in de vragen en problemen die ik daarin als studente, als mogelijk toekomstig humanistisch raadvrouw, tegenkom.

Vaclav Havel, en met hem vele andere dichters, schrijvers en menswetenschappers, bepleit een "afscheid van wetenschappelijke, objectivistische oplossingspatronen," omdat we "met de traditionele, modernistische benadering van de werkelijkheid niet in staat zijn een systeem te ontwerpen dat alle desastreuze consequenties van de vorige systemen verhelpt." Hij stelt (voor politici) een 'postmoderne wending' voor naar "bezonnen wijsheid, individuele spiritualiteit, uit de eerste hand verworven inzicht in de dingen, nederigheid in het aangezicht van het mysterie van het Zijn... en vertrouwen in je eigen subjectiviteit als de voornaamste brug naar de subjectiviteit van de wereld" (*De Volkskrant* 14 maart 1992, p. 16).

'Nederigheid in het aangezicht in het mysterie van het zijn', dat is voor mij een aangrijpingspunt. Verwondering in het mysterie van het zijn. In die verwondering kan ik me heel klein en kwetsbaar voelen. Daarin vind ik spiritualiteit, dat is uit de eerste hand verworven inzicht en vandaar uit heb ik vertrouwen in mijn eigen subjectiviteit. Vanuit die verwondering heb ik ook regelmatig twijfels en angst en tegelijkertijd vertrouwen in een goede afloop.

Mijn praktijk

Vanuit mijn praktijk onderneem ik een hier theoretische poging een verbinding tot stand te brengen met de door de Universiteit voor Humanistiek (uvh) aangeboden (theoretische) wetenschap. 'Mijn praktijk' wordt onder andere gevormd door lotgenotencontact borstkankerpatiënten. Op verzoek ga ik bij lotgenoten op bezoek, in twee ziekenhuizen. Daarnaast word ik telefonisch benaderd door borstkankerpatiënten. In die ontmoetingen en telefonische contacten komen 'wetenschappelijke, objectivistische, medische technieken en oplossingspatronen' in botsing of in conflict met 'nederigheid in het aangezicht van het mysterie van het zijn' en 'vertrouwen in eigen subjectiviteit'.

In de roes van de confrontatie 'borst' en 'kanker' heb ik ervaren dat vrouwen zich zo overrompeld, overdonderd, overweldigd voelen, dat ze hun eigen subjectiviteit vergeten, (even) kwijt raken, (laten) uitschakelen. Zo bedolven worden ze door de wetenschappelijk-medische informatie die – op het eerste gezicht – alleen is gericht op het uitschakelen, het elimineren van een technische kwaal. Hoe, waardoor en waarom die kanker er nú is, bij deze vrouw en op dit moment en wat dat betekent in haar *zijn* is op dat moment, maar ook later, zelden of nooit punt van aandacht. Als de aandacht er wel is dan is het nogal eens in de vorm van de vraag naar de (eigen) schuld. Het lichamelijk, technisch mankement moet worden geëlimineerd, de medische wetenschap bewijst haar kunnen in een borst-sparende operatie of, als het nodig is, een klassieke borstamputatie. Deze wordt meestal gevolgd door een 'preventieve' chemo- of radiotherapie of een, levenslang durende, hormoonkuur. Het hele (medische) borstkanker-circuit straalt uit dat we daar toch wel erg blij mee moeten zijn. Het verhaal wil: 'In Amerika zijn ze al verder met hormoontherapie, in Italië zijn ze al verder met chemotherapie, op die leeftijd (tegen de menopauze) is het in Amerika al 'standaard' dat de eierstokken worden verwijderd of met hormonen worden verschrompeld.' Soms wordt al tegelijkertijd *en passant* vermeld dat er heel mooie en goede protheses zijn en dat over ruim een jaar een onderhuidse reconstructie waarschijnlijk heel goed mogelijk is. Op dat moment wordt niet vermeld dat daarmee wordt bedoeld, in ieder geval gesuggereerd, dat je dan weer 'gewoon' een gezonde vrouw bent, waarmee niets aan de hand is, dat wil zeggen met kleren aan, niet zichtbaar. Vrouwen moeten daar blij mee zijn, want je leven wordt toch gered en je ontbrekende borst gereconstrueerd of met een losse prothese gecamoufléerd. Wat is daar dan mis mee? Ik denk heel veel.

Een deel van de vrouwen die de symptomen van borstkanker bij zichzelf vermoeden melden zich onmiddellijk bij huisarts of specialist, anderen blijven er langer of korter mee rondlopen; bang voor de realiteit en denkend: 'dat overkomt mij niet'. Weer andere vrouwen hebben helemaal niets gemerkt en worden in het landelijk onderzoek naar borstkanker eruit gescreend.

Kanker is nog steeds een beladen woord en in vrijwel ieders connotatie en associatie verbonden met ziek zijn, verval en lijden tot de dood er op volgt. Ik denk dat dat vaak klopt, maar vaak ook niet. Ik ben blij dat de medische wetenschap tot voor-noemde technische hoogstandjes in staat is. Je leven kan er mee worden gered. Maar, tot welke prijs, tot welke grens en op welke manier?

Er bestaat een diepe kloof tussen het wetenschappelijke, medische, technische taal-spel en onze, mijn, normatieve, existentiële noties en dagelijkse leefwereldtaal. Zon-der het wetenschappelijke, objectieve denken, zonder theorieën en praktijken van het vooruitgangdenken, kun je uit ervaring weten dat je aan de meeste vormen van kanker vroeg of laat dood gaat. De meeste mensen willen leven, vinden het nog te vroeg om dood te gaan en natuurlijk laat je je kanker behandelen. Dat deed ik ook en ik zal het iedereen aanraden, *mits*. Daarin zit hem, voor een deel, de crux.

De behandelaars van kanker zijn medisch specialisten die in hun eigen taalspel, in hun economisch verantwoorde tempo, in een bureaucratische systeemomgeving hun dagelijkse werk doen en daarin geen tijd kunnen of willen inruimen voor een beschouwende aanpak. Het is routinewerk; elke minuut kost geld, een ziekenhuis moet een economisch verantwoord werkend bedrijf zijn en de emotionele kant van kanker, de persoonlijke aandacht en beleving, moet ergens anders een plaats krijgen. Ik realiseer me dat ik met bovengenoemde signalering schijnbaar ongestoord heen en weer switch tussen macro-, meso- en micro-verzorgingsniveau. In de praktijk gebeurt dat heen en weer switchen echt. Door patiënten wordt dat nogal eens ervaren als 'geweld'. Vaak kunnen mensen het niet benoemen, 'het' overkomt hen. Dat veroorzaakt geestelijke pijn, angst, je niet als mens tegemoet getreden voelen, een hulpeloos gevoel van overgeleverd zijn aan deskundigen.

Persoonlijke aandacht

Ik realiseer me dat in een ziekenhuis economisch verantwoord gewerkt moet wor-den. We moeten het met ons allen kunnen blijven betalen. De vraag is echter *wat* en *waarvoor* we willen betalen. Ik zou er voor willen pleiten dat we ons realiseren dat we kwetsbare mensen zijn, met een eindig leven. Dat niet elke ingreep die mogelijk is ook noodzakelijk moet plaatsvinden. Ik denk dat het van belang is dat het publieke debat over onze gezondheidszorg – dat gedeeltelijk al op gang is gekomen in de media – door meer mensen en vooral ook vrouwen moet worden gevoerd. Dat we onze kwetsbaarheid zien en erkennen, dat meer mensen zich realiseren dat kwanti-teit van leven lang niet altijd kwaliteit oplevert. Hierin kunnen humanistische (geestelijke) raadmensen en een Universiteit voor Humanistiek hun theoretische en

praktische bijdrage leveren.

Het zou goed zijn wanneer er veel meer preventieve aandacht aan en voorlichting over het ontstaan van (borst)kanker wordt gegeven. Dat is gemakkelijk gezegd, doch vereist een radicaal andere manier van leven. Het hangt ten nauwste samen met de inrichting van onze maatschappij, ons huidige economische systeem, de voeding die we verorberen en onze manier van leven. Dit deel van het kankervraagstuk laat ik hier buiten beschouwing en ik beperk me zoveel mogelijk tot de functie die humanistische, geestelijke verzorging op zich kan nemen.

Het lijkt me een goede zaak dat deskundigen, wetenschappers en medici bekendheid geven aan het feit dat op het moment van ontdekking van kanker er meestal nog voldoende tijd is om in alle rust informatie te verstrekken, overleg te plegen, alternatieven aan te reiken, tijd voor afweging in te lassen. Daarmee zou die allesoverheersende angst, die mensen met kanker overvalt, de paniek waarin men snel wil handelen, minder overweldigend worden dan die nu is. Medici weten welke vormen van kanker haast hebben en welke niet. Ik realiseer me dat de angst die alleen al het woord 'kanker' oproept, ten nauwste samenhangt met de opvatting over de maakbaarheid van de samenleving, recht op gezondheid, de ontkenning van de eindigheid van het leven en dientengevolge het ontbreken van aandacht of plaats voor het mysterie van het zijn en vertrouwen in eigen subjectiviteit. Dàt veranderen en weten in welke richting die verandering moet gaan, vraagt reflectie en deelname aan het gesprek door zoveel mogelijk mensen.

Verschillende taalspelen

Medici zijn hoog opgeleide mensen die echt een geheel andere taal spreken dan veel van hun patiënten. Mijn ervaring is dat medici wel vragen: 'Heeft u nog vragen? Heeft u het begrepen? U mag altijd (nog) met vragen komen' maar dat veel mensen, patiënten daarvan geen gebruik durven of kunnen maken omdat ze zo door (doods)angst, het andere taalspel en de afstand tot de dokter zijn overweldigd dat hen dat letterlijk de keel dichtknijpt, met stomheid slaat, hen horende doof maakt. Ze laten het gebeuren. 'Ik heb toch geen keus?'.

Soms heeft men wel een keus. In geval van behandelbare borstkanker zal ik iedere vrouw aanraden zich 'natuurlijk' te laten behandelen, dat wil zeggen de behandeling te kiezen die zij het best bij zichzelf vindt passen. Dat vereist uitgebreide informatie in een taal die uit een medische taalspel moet worden omgezet/vertaald in een informatieve leefwereldtaal, de gewone taal van alledag. De vraag is of dat kan.

Luce Irigaray zegt in *Ik, jij, wij* (1990, p. 45) dat vrouwen niet 'op haar gemak' kunnen zijn zonder mutaties van taal en voorstellingssystemen, omdat deze aan de subjectiviteit van mannen, aan het 'gemak' van mannen-onder-elkaar zijn aangepast. 'Op haar gemak' wil zeggen: "niet langer als vreemdelingen of dienaressen op de wereld zijn, maar als vrouwen, thuis in de wereld en in haar zelf." Om dit te bereiken is vooral verandering nodig op het symbolische vlak, zonder de fundering van

beheersingsmiddelen als geld of wapens.

Gedacht vanuit het 'postmodernisme' wordt de werkelijkheid altijd gekend vanuit een bepaald perspectief. In beginsel heeft het ene perspectief evenveel waarde als het andere. Dat kan leiden tot 'iedereen heeft wel een beetje gelijk' of tot nihilisme. Voor het laatste ben ik in het verleden wel eens bang geweest. Ik relativeerde me suf, meende het nihilisme aan de horizon te zien opdoemen. Intussen heb ik zo vaak ervaren dat de werkelijkheid meerduidelijk, ambigu is, dat ieder haar eigen perspectief hanteert en dat je daarover kunt communiceren, indien er wordt geluisterd, naar elkaar gekeken wordt, wanneer je, geconcentreerd, op die ander betrokken bent. Dat is wat ik als humanistisch raadvrouw en als lotgenoot doe. Dat gaat, mits ik dat luisteren en die betrokkenheid opbreng, 'vanzelf'.

De praktijk

Er komt bij mij, telefonisch, een hulpvraag, een 'verzoek om bezoek' binnen. Een verpleegkundige in het ziekenhuis is door een vrouw met borstkanker gevraagd mij daarvoor te bellen. Soms heeft 'de verpleging' er op aangedrongen, bijvoorbeeld wanneer een vrouw erg bang is of de verpleegkundigen het idee hebben dat ze tekort schieten in hun opvang. In dat telefoontje vraag ik onder andere wanneer en wat er geopereerd is, de leeftijd van de vrouw, of er iets bijzonders is waarom ze mij bellen. Ik stel mijn bezoek af op de dag van de operatie en ga aan het eind van de ochtend of middag, dat is vaak een rustige tijd. Ik overleg met de verpleegkundigen welke dag zij het meest geschikt vinden. Soms stap ik meteen op de fiets, als iemand graag voor de operatie morgenochtend, nog bezoek wil. Onderweg overdenk ik de informatie die ik heb. Naar een vrouw van zeventig luister ik anders dan naar een vrouw van dertig en een reeds plaatsgevonden, borstsparende operatie met verder geen uitzaaiingen roept bij mij andere gedachten op dan een klassieke amputatie of uitzaaiingen in de okselklieren. In het ziekenhuis vraag ik altijd om een ruimte waar wij ongestoord kunnen zitten. De ervaring heeft mij geleerd dat zo'n ontmoeting gemakkelijker loopt zonder vijf of meer paar meeluisterende oren. In ieder geval storen meeluisteraars mij.

Het verloop van zo'n ontmoeting is altijd anders. Er zijn echter wel overeenkomsten of vaak voorkomende verhalen. De ene vrouw wil alleen haar woede en verontwaardiging kwijt over de behandeling die haar ten deel is gevallen: beloftes in tijd en aandacht die er niet waren maar waar ze, onuitgesproken, wel op gerekend had. Een ander vertelt haar hele levensverhaal met als climax deze borstkanker. Een volgende is woedend dat het juist haar overkomt. Er zijn ook vrouwen die het gewoon als een gegeven accepteren en alleen praktische informatie willen waarvan ze verwachten dat ik die kan geven. Vrouwen die willen weten of ik het allemaal ook zo heb ervaren en wat ik nog meer weet, van andere vrouwen die het ook hadden.

Wat ik heel concreet doe is: geconcentreerd luisteren, aankijken, oogcontact zoeken, af en toe knikken of hummen, ten teken dat ik haar volg. Een enkele keer stel ik een

vraag, dat doe ik niet snel, ik laat eerst haar verhaal maar komen. Meestal is dat genoeg. De meeste vrouwen hebben genoeg aan een luisterend oor, een meelevend iemand die het ook heeft ervaren, die laat merken dat ze begrijpt wat er met een zucht, een woord, een beweging, gebaar, een half uitgesproken zin kan worden bedoeld. Iemand waarbij ze kunnen huilen om het verlies van een borst of huilen van angst, voor de bestraling of voor de chemotherapie die nog moet volgen, voor de prognose op lange termijn, want aan de gevolgen van borstkanker kun je dood gaan. Ik laat door een beweging, alleen "ja", of "dat begrijp ik", merken dat ik meeleef. Ik beaam dat het inderdaad vreselijk is: èn kanker èn een borst missen is heel erg, het is dubbelop en ik vind gewoon dat alle aandacht, van iedereen die haar dierbaar is, nu voor haar is. Ze mag medeleven verwachten, want ze was of is heel ziek en er gebeur(d)en vreselijke dingen met haar lichaam. Ik zeg ook (soms zegt een vrouw dat zelf aan het eind van haar verhaal) dat het realistisch is goede hoop te hebben beter te worden, dat er met één borst uitstekend te leven is. Die tweede borst bepaalt niet je identiteit of het vrouw zijn. Er kunnen nog zoveel andere zaken in het leven zijn die aandacht verdienen. Bij een andere vrouw vertrek ik na alleen geluisterd te hebben, dan geef ik tot slot, ongevraagd, allerlei praktische tips over gebruik van de arm, voorkómen van wondjes, oefeningen, ik vraag of ze voldoende informatie heeft over de nog te volgen therapieën. Ik geef geen medische informatie, ik geef ervaringskennis door, praktische tips, die je zelf weet of gehoord kunt hebben van iemand die het ook heeft gehad. Soms zijn er in een gesprek veel stiltes. Ik stel wel eens, heel voorzichtig, een vraag en soms nog een. En dan begint ze te vertellen. Of niet. Ik vind dat ik niet behoedzaam genoeg kan zijn.

Weer een andere vrouw zegt alleen maar dat ze bang is, voor de bestraling of de chemotherapie, maar ze kan dat verder niet in woorden zeggen. Ze gaat lachen of huilen. Veel vrouwen proberen met alle macht hun tranen te bedwingen. Andere vrouwen vluchten in clichés. Daar kan ik heel slecht mee overweg en daarmee probeer ik dan toch wat te doen, omdat ik denk dat een cliché een vlucht is, een verstoppertje, er geen andere woorden voor hebben op dat moment. Die probeer ik dan, voorzichtig, te horen, te vinden. Ik zeg wel eens dat er verhalen, romans en gedichten zijn over kanker, die informatie geven èn verschillende manieren van denken en omgaan met kanker aanreiken.

De manier waarop ik reageer, wat ik wel of niet zeg, hoe lang ik me stil houd, is sterk afhankelijk van de vrouw die daar op dat moment zit, wat ze zegt, wat ze niet zegt, hoe ze beweegt, gebaart, hoe ze kijkt, wel of niet zucht, kwaad of verdrietig is, wel of niet huilt. Wat ik vooral probeer is betrokken te zijn. Ik vind dat ze recht heeft op mijn luisterend oor en medeleven. Het is haar verhaal, haar woede, haar verdriet. Ik zeg wel eens dat ik een andere kijk op de zaak heb, bijvoorbeeld wanneer iemand zich naar mijn idee wel erg de put in praat. Ik realiseer me dat ik daarmee mijn eigen norm ten aanzien van borstkanker toepas, onder andere: hoe jonger hoe erger. Gevraagd en ongevraagd geef ik wel eens mijn visie op borstkanker en ik vertel erbij waarom ik het zo zie. Ik zeg dan ook dat ieder die een andere opvatting heeft kan

rekenen op mijn aandacht en dat mijn opvatting daardoor misschien wel kan veranderen.

Dat laat onverlet dat ik het vertrouwen in mijn eigen subjectiviteit ook, of juist dan, aanwend en laat blijken. Soms botst mijn lotgenootrol met mijn, inmiddels toch behoorlijk gevormde, professionele rol. In beide rollen staat mijn betrokkenheid voorop. In de lotgenootrol komt op de tweede plaats mijn ervaringsdeskundigheid. In mijn professionele rol verdringen de in de opleiding aangereikte theorieën en vaardigheden zich om de tweede plaats. Is er niet te veel voor gewaarschuwd om toch vooral objectief en tolerant te zijn en vooral niet op voorhand je eigen normen te hanteren? Ben ik bang mijn subjectiviteit uit te spreken?

Juist in deze praktijk 'kies' ik eigenlijk altijd voor mijn intuïtie. Ik vertrouw op mijn subjectiviteit, volg mezelf kritisch en stel mijn zelfkritiek aan de orde in gesprek met anderen zodat ik kan bijstellen. Taal is dan een 'gereedschap', zoals Richard Rorty het opvat. Al doende, groeiend in een andere, nieuwe professionele rol, verandert ook mijn taalgebruik. Ik ben terughoudender, behoedzamer geworden en soms juist ook weer niet beducht te formuleren wat ik er van vind. Vanaf de eerste dag dat ik aan de UVH studeer ben ik zeer argwanend geweest ten aanzien van het aanwenden van theorieën en technieken in de omgang met mensen. Het is verrassend en wonderlijk hoe professionele, theoretische en technische vaardigheden toch een plek hebben kunnen vinden in mijn intuïtieve benadering.

Tot nu toe heb ik, na twee jaar in dit werk, nog geen vrolijke vrouwen meegemaakt. Wel optimistische vrouwen, vrouwen die hun ziekte goed konden hanteren en toen even een steuntje nodig hadden van een lotgenoot. Met woede van vrouwen kan ik beter overweg. Ik kan me goed voorstellen dat ze kwaad zijn. Verdriet en angst zijn voor mij heel herkenbaar; daarin kan ik een heel eind mee-beleven en -voelen. Vanuit dat voelen en wat ik, heel lijfelijk, lichamelijk, zie gebeuren, weet ik wat ik wel of juist niet moet zeggen, of ik wel of niet een beweging zal maken, een hand zal drukken of een andere aanraking zal maken. Soms weet ik het niet en blijf ik stil, of zeg dat ik het ook niet weet.

Existentiële problemen worden zelden of nooit als zodanig geformuleerd. Wel opmerkingen, vragen over hoe het nu verder moet, angst om dood te gaan, ziek te blijven. Twijfel over het verloop, het 'pakken' van een therapie worden meestal in omzichtige bewoordingen, verpakt in metaforen, geuit. Daarop reageer ik met een beweging, of met een vraag of met vertellen hoe andere vrouwen of hoe ik het zelf heb ervaren. Dat laatste doe ik zeer zelden. Ik ben er heel beducht voor mijn verhaal daar te vertellen. Ik kom, opdat zij haar verhaal kwijt kan. Soms vraagt een vrouw expliciet naar mijn verhaal om te toetsen of het met haar ook weer zo goed zal gaan.

Theoretische verheldering

Aan de hand van brokjes theorie wil ik trachten te onderbouwen en verhelderen waarom ik de hierboven beschreven werkwijze hanteer. De manier waarop ik werk is

een samensmelting van wat ik intuïtief kan en doe, wat ik me in de loop van mijn leven heb eigen gemaakt en wat ik de afgelopen vier jaar aan theoretische kennis op de UVH heb opgedaan.

"Kern van de communicatieve individualiteit is de persoon in haar bijzonderheid", aldus Harry Kunneman in één van zijn colleges. Dat smeedt de meest hechte relaties en opent mensen naar elkaar toe. In zijn colleges 'Leve het individu' ontwikkelde Harry Kunneman het beeld van een persoon in een drie lagenmodel. Een persoon, een individu, wordt in dit model gevormd door: lichamelijke, relationaliteit en taligheid. Deze lagen zijn zelf ook weer gelaagd, kunnen min of meer zelfstandig functioneren, maar zijn voor hun functioneren wel van elkaar afhankelijk.

In de hele geschiedenis van de westerse filosofie hebben filosofen getracht formuleren te vinden voor 'de' waarheid. De waarheid werd metafysisch, wetenschappelijk of historisch verwoord, maar in die waarheid van de filosofen hadden vrouwen geen plaats, of een onbeduidende, kleine plaats. Als gevolg daarvan moeten wij vrouwen nu, na tweeduizend jaar beschaving, alsnog onze ruimte veroveren en creëren.

Wanneer vrouwen hun onderdrukking verwerpen dan stellen zij vragen bij de structuur van het bewustzijn die de macht steunt die het ene geslacht uitoefent over het andere (Rosi Braidotti, *Beelden van de leegte*, 1990, p. 190). In de filosofie maken steeds meer vrouwen hun eigen, feministische analyse. Het gaat hier om een gestudeerde, toch wel elitaire, kleine groep vrouwen, die in haar dagelijkse theorie en praktijk op zekere afstand staat van de vrouwen die geen hoge(re) opleiding hebben en dat is nog steeds het gros. Die vrouwelijke filosofen hebben ook een ander taalspel dan de rest van de vrouwen (Braidotti's *Beelden van de leegte* is daar een voorbeeld van) maar ze kunnen elkaar niettemin, met enige moeite, wel begrijpen. Braidotti spreekt over 'beelden van de leegte'. Ik vind dat wij zelf, ons die het aangaat, kunnen ontdekken, uitmaken en vertellen wat wij belangrijk vinden. Veel vrouwen, onder elkaar, hebben in plaats van beelden van leegte, wel degelijk een beeld, opvatting van hoe het anders, beter kan en voeren dat onder elkaar, binnen hun, al dan niet door mannen toegestane, ruimte ook wel uit. Ik verwijs graag naar vrouwenverenigingen, vooral op het platteland, naar hechte vrouwen- en zustergroepen in families, naar vrouwen-netwerken en naar de beschikbare informatie over vrouwen in sommige, afgesloten samenlevingen, zoals bijvoorbeeld de islamitische. Het lotgenotencontact, vrouwen met borstkanker ervaar ik als een verworvenheid en als een te koesteren fenomeen dat vooral uitgebreid moet worden zodat meer vrouwen er aan kunnen deelnemen. Met 'ons die het aangaat' bedoel ik niet alleen vrouwen. Ik bedoel er ook mee al die mensen die 'geen stem hebben' of die niet gehoord worden.

Lichamelijkheid

De fenomenen kanker en (borst)amputatie zijn zo enorm en een amputatie is zo'n letterlijk gewelddadige ingreep, dat het laten samenvloeien van rationele, feitelijke, wetenschappelijk kennis met de gevoelens, emoties en gedachten die er door worden opgeroepen misschien wel onmogelijk is. Die ervaren verander(en)de lichamelijkheid, is nauwelijks te verwoorden, het is slechts te omschrijven, met gebruik van metaforen. Wanneer ik een poging doe er woorden voor te formuleren verdwijnt datgene wat ik wil zeggen, maar het gevoel of mijn emotie verdwijnt niet. De woorden die ik zoek, oproep, schijnen te vervluchtigen of er toch niet te zijn. Wat blijft is een gevoel diep in m'n buik, van verlangen, (on)tevredenheid, nieuw evenwicht, en naarmate het langer geleden is steeds meer balans, vertrouwen en ook tederheid.

Ik stem in met hetgeen Irigaray daarover schrijft in *Ik, jij, wij*: "Vrouwen moeten, om gezond te zijn, zelf ontdekken wat haar geslachtelijke identiteit kenmerkt" (p. 109). Wij moeten zelf ontdekken wat het voor ons betekent om zonder of met één of anderhalve borst door het leven te gaan. Wij moeten zelf ontdekken wat en of het ons waard is een mensonterende chemo- en/of bestralingtherapie en daarna een gewelddadige hersteloperatie (dat heet eufemistisch 'borstreconstructie') te ondergaan. Een borstreconstructie is een staaltje van enorm technisch kunnen en soms ziet zo'n nieuwe borst er op het oog redelijk uit. Gevoel zit er echter niet in. De ingebrachte siliconenprothese blijft een vreemd element; die borst zit er enkel voor het gezicht. Het gezicht van wie? En waarom mogen anderen niet zien, weten, wat voor vreselijks er met die vrouw is gebeurd? Welk een andere lichamelijkheid er aan de orde is voor één op de acht à tien vrouwen?

In feite weerspiegelt de prothese de 'harde' verwachting van een maakbare samenleving/gezondheid, een alles te vervullen wens, gedachte. De prothese komt tegemoet aan een fundamenteel, libidinaal verankerde psychische fantasie: het hebben van en beschikken over objecten van begeerte (Theresa Brennan). Ik denk dat nergens dat verlangen zo sterk wordt geobjectiveerd en gerealiseerd als in een borstreconstructie. En dat op geen enkel ander terrein vrouwen zich zo weinig bewust zijn van wat een masculien denkkader en denkpatroon hen oplegt.

Relationaliteit

Het is moeilijk om een plaats voor normatieve uitgangspunten en expressieve gezichtspunten te creëren; een vaste plek tussen het (medische) systeem en het alledaagse van mijn leefwereld is niet te vinden. Ik denk dat het een kwestie is van proberen te verwoorden wat ik voel, proberen te zeggen wat ik, vooral nu en hierna (nog) de moeite waard vind. Dat wat vrouwen met borstkanker ervaren en voelen, kunnen ze met hun lichaam(staal) en hun taligheid bij elkaar brengen in hun relatie met elkaar en met anderen. Ook na borstkanker blijf je als 'persoon' en 'individu' in

dat veranderde lichaam gevangen. Als 'ik' en als 'zelf' kan ik, in relaties met anderen, in een dynamisch veld van actuele gewaarwordingen mijn specifieke mogelijkheden realiseren en actualiseren. Dat kan de ander ook met mij doen in een wederkerige relatie. Wat betreft het 'ik' en het 'zelf': ik kom er dichterbij en kan er beter mee overweg wanneer ik de Boeddhistische interpretatie hanteer. Daarin is geen plaats voor een ik. Het ik of/en het zelf is steeds veranderend, zoekend naar verlichting, het heeft geen vaste kern.

Taal en taligheid

Taal maakt het ons mogelijk 'gemeenschappelijke werkelijkheidsdefinities te maken', aldus Jürgen Habermas. Richard Rorty maakt in zijn visie op taal gebruik van de theorieën van verschillende filosofen en komt tot een andere, heel creatieve 'voorspelling' van taal-mogelijkheden. Volgens Rorty zijn dichters en schrijvers, met hun vermogen tot taal scheppen, het beste in staat met hun teksten andere mensen gevoelig te maken voor onrechtvaardigheid en wreedheid. De liberale maatschappij is er een "die er genoeg mee neemt om al datgene 'waar' of 'juist' of 'goed' te noemen wat uitkomst is van een ongestoorde communicatie, elke visie die het wint in een vrije en open ontmoeting" (Rorty 1992, p. 103). Het is tot nu toe de beste vorm waarin de 'liberale ironicus' de mogelijkheid heeft om wreedheid, vernedering en lijden zichtbaar te maken, solidariteit op te wekken, te creëren. Met 'ironicus' bedoelt Rorty de persoon die de contingentie (toevalligheid) van haar of zijn meest centrale overtuigingen en verlangens onder ogen ziet, die niet verwijzen naar iets buiten het bereik van tijd en lot. Taal is bij Rorty geen medium. Hij vat ideeën en theorieën op als 'gereedschappen' die tijdens het gebruik ontstaan, veranderen, een nieuwe vorm kunnen aannemen, waarmee mensen hun hoogte- en dieptepunten in hun leven kunnen verwoorden. Wij hebben geen voor-talig bewustzijn waarmee de taal dient overeen te stemmen. Onze taal, ons bewustzijn, onze gemeenschap is een produkt van toeval en tijd, "Er bestaat slechts een web van relaties dat steeds opnieuw gewoven moet worden, een web dat de tijd iedere dag langer maakt" (Rorty 1992, p. 75). Fundamentele inzichten kunnen in verband worden gebracht met het vocabulaire waarin deze inzichten worden verteld als verhalen over het laatste wat een gebruiker er van in een vocabulaire kan zeggen. Op die manier wordt het mogelijk verschillende vocabulaires naast elkaar te zetten en deze fundamentele verhalen in een ander vocabulaire opnieuw te beschrijven zodat er een gesprek op gang komt. Op die manier vormt zich een 'gereedschap', een taal waarmee artsen, hulpverleners, verzorgenden en patiënten beter met elkaar in gesprek kunnen komen.

Het lezen van gedichten, romans en verhalen kan mensen gevoelig maken voor en hun verbeelding stimuleren in het zichtbaar maken van lijden. Van belang is dat mensen zich een persoonlijk, idiosyncratisch 'eindvocabulaire' kunnen eigen maken.

De diffuusheid van de ervaring van de begeleiding

Wat ik helder wil krijgen is waar ik vastloop. Dat is heel ingewikkeld omdat dat niet concreet gebeurt in de contacten die ik in het ziekenhuis of telefonisch heb. Waar ik me aan stoort en waaraan ik merk dat het niet goed loopt, zijn de op voorhand door medici en verpleegkundigen voorgestelde therapieën en onderhuidse reconstructies. De vanzelfsprekendheid en de nadruk waarmee die regelmatig worden voorgesteld is niet in overeenstemming met de noodzaak. Wat betreft de therapieën stel ik me, toen en nu, heel aarzelend op. De informatie ontbreekt me, er is niet aan te komen en als ik er over kon beschikken zou ik waarschijnlijk niet weten hoe ik het moest hanteren. Wetenschappelijk onderzoek – de uitkomsten daarvan en de te verwachten resultaten – ‘dwingen’ mij, ons, te kiezen voor die gewelddadige therapieën. Toen puntje bij paaltje kwam durfde ik ook niet te weigeren. Wel heb ik, met heel veel praten en opnieuw overleggen, een alternatieve, vriendelijker therapie kunnen ‘kiezen’.

Achteraf is het gemakkelijk om te zeggen dat het een goede keus was. Je merkt dat zodra je je als patiënt, als leek bemoeit met de therapie en je twijfel er over uit, de behandelaars geschokt en verontrust reageren en je nog meer overspoelen met de voordelen en overlevingskansen van die therapie. De nadelen, de afschuwelijke bijwerkingen, worden niet of luchtig vermeld als zijnde een toevallige bijkomstigheid. Ik zou willen dat er duidelijker, eerlijker informatie werd verstrekt zodat mensen beter geïnformeerd, bewuster konden kiezen. Ik heb nog nooit gehoord dat iemand in het medische circuit zei dat je beter niet aan zo'n afschuwelijke behandeling kunt beginnen, dat het de kwaliteit van je leven tot nul reduceert en dat er geen enkele garantie is dat je het overleeft. Waarom dan toch al die ellende over je af (laten) roepen. Ik realiseer me dat het misschien wel onmogelijk is in dezen om mensen een 'objectief' advies te geven. Dat hoeft ook niet. Laten de medische deskundigen de informatie zo vormgeven dat de 'afnemer' een weloverwogen keus kan maken. Ik loop vast waar objectieve wetenschappelijke gegevens botsen op het emotionele en de kwaliteit van leven. Hoe objectief die wetenschappelijke gegevens ook zijn, het blijven statistische *interpretaties*. Hoe emotioneel, in welke lagen je het ook beleeft, in geval van kanker of doodsangst wil iedereen (over)leven en ben je misschien wel bereid om elke behandeling te accepteren. De vanzelfsprekendheid en vooringenomenheid waarmee sommige medici, verpleegkundigen en ook lotgenoten aan vrouwen een prothese voorstellen, opdringen of aanpraten is ongehoord. Ik zie en hoor dat veel vrouwen na een borstamputatie veel energie steken in het camoufleren van de borst die mist. Er wordt veel energie, tijd, geld en creativiteit geïnvesteerd in het vinden van de meest geschikte, al dan niet onderhuidse, prothese. Een onderhuidse prothese, vergt zeker één, meestal meer (herstel)operaties. Dat veroorzaakt pijn (lijden) en het vreet energie, die juist zo nodig is om te 'helen', te genezen. Het succes is het grootst wanneer niemand er nog wat van kan zien, wanneer je weer een 'gewone, gezonde vrouw' bent. Wat is een gewone, gezonde vrouw? Waarom mag je het niet zien, voor wie moet dat?

Luce Irigaray schrijft in *Renaissance* (1990) over 'goddelijke vrouwen'. Die teksten kan ik als volgt interpreteren. Meer dan tweeduizend jaar hebben wij vrouwen ons niet kunnen identificeren met een vrouwelijke god, werden wij als minderwaardige wezens gezien die alleen reden van bestaan hadden/hebben omdat de man(nelijke god) niet zonder vrouwen kan, vrouwen nodig heeft om zonen, mannen, de mannelijke god te baren. "Indien vrouwen een God ontberen, kunnen zij niet onderling communiceren noch elkaar aanvoelen. Het oneindige is nodig, is voor haar nodig om een beetje (mee) te delen. Is dit er niet, dan brengt het (mee)delen fusie-confusie, verdeling en verscheuring in haar en tussen haar, met zich mee. Als ik me niet verhoud tot een of andere horizon, een of ander beeld van verwerkelijking van mijn geslacht, kan ik niet tegelijkertijd (mee)delen en mijn worden beschermen." Verder schrijft ze: "De vrouwelijke schoonheid zou altijd ter versiering zijn ter wille van, wellicht om de ander naar zich toe te lokken. Zij is bijna nooit manifestatie, verschijning, fenomeen dat het innerlijk uitdrukt – van de liefde, van het denken, van het vlees."

Luce Irigaray werkt in haar teksten een aantal belangrijke vragen uit. Welke materiële, maar vooral welke psychische en culturele voorwaarden moeten er bijvoorbeeld zijn, opdat vrouwen in haar ontwikkeling niet gehinderd worden? Hoort kunst tot deze voorwaarden en zo ja, in welke zin? Wat blijft vrouwen over als blijkt dat het voor haar ontwikkeling dodelijk is om zich met mannelijke idealen te identificeren? Zolang vrouwen zich niet de vraag stellen: Waaruit besta ik? of Uit welke materie zijn wij samengesteld? zullen zij met één borst niet weten, of onzeker zijn, hoe ze met hun lichaam om moeten gaan. Vrouwen zullen dat samen, vrouwen-onderling, moeten formuleren, met een doel en een ideaal dat met ons geslacht overeenkomt. Ik denk dat de teksten van Irigaray een acceptabele verklaring verwoorden van mijn onvrede en verontwaardiging over hetgeen vrouwen met borstkanker, al dan niet bewust, wordt aangedaan en wat ze over zichzelf afroepen. De huidige en in het verleden heersende cultuur is bepalend voor hoe wij ons gedragen, waaraan wij ons mensbeeld ontlenuen. Reclame en modebladen lijken te zijn ontworpen om vrouwen ongelukkig te maken: ze doen verwoede pogingen om de kijkende, lezende vrouwen te laten zien dat ze de verkeerde kleren aan het verkeerde lichaam dragen. En toch is er een bloeiende markt voor al die bladen.

In dit artikel heb ik geprobeerd om de praktijk van (geestelijke) begeleiding te verhelderen met behulp van enige wetenschappelijke, emancipatie-filosofische begrippen. Dit blijft een moeilijke zaak. Ik hoop niettemin een bijdrage te hebben geleverd die bruikbaar is om vanuit praktijkervaringen het humanistisch geestelijk werk van theoretische reflectie te voorzien.

Geraadpleegde literatuur

- Rosi Braidotti, *Beelden van de leegte; vrouwen in de hedendaagse filosofie* (vertaald door I. van der Burg), Kok Agora, Kampen, 1990.
- M. Brügmann (red), *Vrouwen in opspraak; Vrouwenstudies als cultuurkritiek*, Sun, Nijmegen, 1987.
- Luce Irigaray, *Ik, jij, wij. Voor een cultuur van het onderscheid* (vertaald door A. Vincenot m.m.v. D. Verberk), Kok Agora, Kampen, 1990.
- Luce Irigaray, *Renaissance* (drie teksten, vertaald en becommentarieerd door A. Vincenot, M. de Zanger, H. Hinterthür, A.C. Mulder), Perdu, 1990.
- Harry Kunneman, *De waarheidstrechter*, Boom, Meppel, 1986.
- Harry Kunneman, *Leve het individu: hedendaags humanisme in de praktijk*, moduleboek D3-D5 1992/93, Universiteit voor Humanistiek, Utrecht, 1992.
- Harry Kunneman, 'Stretching Habermas', in: Harry Kunneman & Hendt de Vries (eds.), *Enlightenments. Encounters between Critical Theory and Contemporary French Thought*, Kok Pharos, Kampen, 1993, p. 77-91.
- Ton Lemaire, *Twijfel aan Europa; Zijn de intellectuelen de vijanden van de Europese cultuur?* Ambo, Baarn, 1990.
- Richard Rorty, *Contingentie, ironie en solidariteit*, Kok Agora, Kampen, 1992.
- Piet Vroon, *Wolfsklem, de evolutie van menselijk gedrag*, Ambo, Baarn, 1992.

Dilemma's in het vrijgevestigd humanistisch geestelijk werk

Frank Brinkhuis

Drs F.J. Brinkhuis is Assistent in Opleiding aan de Universiteit voor Humanistiek en werkzaam aan een sociaal-filosofisch onderzoek getiteld 'Humanistische voorzieningen voorbij de Grote Verhalen'. Mede op verzoek van de Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk heeft hij een paar jaar geleden een literatuuronderzoek verricht naar de identiteit van het humanistisch raadswork in vergelijking met de pastorale zorg en de psychotherapie.¹

In haar streven het humanistisch geestelijk werk buiten de traditionele institutionele kaders een professioneel en eigen gezicht te geven lijkt de Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk op een dood spoor terecht te zijn gekomen. De meest in het oog springende oorzaken daarvan zijn een onheldere relatie met het Humanistisch Verbond en het vooralsnog ontbreken van een zelfstandige beroepsvereniging voor humanistisch geestelijk werkers, aldus de auteur. Daarnaast constateert hij dat enkele belangrijke consequenties van de stap die de vereniging heeft gezet binnen de vereniging tot nu toe te weinig aandacht hebben gekregen. Als één van de belangrijke punten wordt genoemd dat de concentratie op het opbouwen van 'de praktijk' ten koste is gegaan van systematische aandacht voor de maatschappelijke positiebepaling.

Inleiding

In juni 1990 is op initiatief van een tiental humanistische raadslieden en studenten van het toenmalige Humanistisch Opleidingsinstituut (HOI) de Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk (vvhgw) opgericht. Doel van de vereniging is, volgens artikel 4 van de statuten: de ontwikkeling en bevordering van vrijgevestigde praktijken van humanistisch geestelijk raadslieden. Dit doel tracht

men te bereiken door "bezinning op en versterking van het beroepsethos van de aangesloten vrijgevestigde raadslieden; bevordering van de op vrije vestiging gerichte opleiding en nascholing van aan HOI/UVH opgeleide humanistisch geestelijk werkers; het ontwikkelen van een inhoudelijk en organisatorisch beleid ten aanzien van vrijgevestigd humanistisch geestelijk werk; het leggen en onderhouden van contacten met het Humanistisch Verbond, de Universiteit voor Humanistiek en ander relevante instellingen..." (artikel 5 statuten VVHGW).

Op dit moment telt deze belangenvereniging een kleine vijftig leden en aspirant-leden. Een behoorlijk aantal van hen is daadwerkelijk bezig, zij het vaak op beperkte schaal, in het 'open veld' vorm te geven aan humanistisch geestelijke begeleiding. Een gunstig perspectief zo lijkt het, maar schijn bedriegt. Ko Burger, de belangrijkste inspirator van de vrije vestiging, kwam tijdens de meest recente jaarvergadering van de VVHGW – 29 januari jongstleden – namelijk tot de conclusie dat de vereniging in de driehalf jaar van haar bestaan weinig tot niets heeft bereikt. In zijn lezing 'Het einde van het vrijgevestigde geestelijk werk' stelde hij dat het experiment van de VVHGW is mislukt en het beter zou zijn de vereniging voorlopig te laten rusten: "Voor vrije vogel(tje)s is op dit moment geen plaats op de zingevingsmarkt. We staan te dicht bij het Verbond om onder hun macht uit te komen". Burger refereert hiermee aan het feit dat binnen de kring van vrijgevestigden stemmen zijn opgegaan om (vanuit een behoefte naar meer status en in het verlengde daarvan meer materiële zekerheid) toenadering tot het Humanistisch Verbond (HV) te zoeken, terwijl men er oorspronkelijk juist naar streefde het vrij gevestigde humanistisch raadswerk onafhankelijk van het HV en zonder ambtelijke binding een professionele identiteit te geven. Deze interne tweespalt is alles behalve gunstig voor de verdere ontwikkeling van de VVHGW en het vrijgevestigd humanistisch raadswerk. Vandaar waarschijnlijk dat Burger de vereniging liever even in de ijskast zet, in afwachting van betere tijden. Daarmee echter zouden de vrijgevestigden het initiatief uit handen geven en zou ook de oprichting van een zelfstandige en overkoepelende beroepsvereniging voor alle humanistisch raadslieden toekomstmuziek blijven. Het is immers vooral de VVHGW die hamert op het belang van een algemene beroepsvereniging voor de verdere ontwikkeling en professionalisering van het humanistisch geestelijk werk. Niet alleen omdat de toekomst van het humanistisch geestelijk werk in het algemeen hen aangaat, maar ook omdat – zoals ik verderop zal beargumenteren – zo'n zelfstandige beroepsvereniging van groot belang is voor de levenskansen van het humanistisch raadswerk in het vrije veld.

Maar stel nu dat zo'n beroepsvereniging voor alle humanistisch geestelijk werkers er zou komen, dan nog zouden een aantal struikelblokken blijven bestaan die opgeruimd of omzeild moeten worden, wil men het vrijgevestigd humanistisch geestelijk werk van de grond kunnen krijgen. Wat houdt bijvoorbeeld *vrijgevestigd* precies in? Betekent vrijgevestigd dat je in je eentje in je praktijk op cliënten gaat zitten wachten, of kan het ook betekenen dat je cliënten doorverwezen krijgt door de geïnstitutionaliseerde ambulante geestelijke gezondheidszorg (de RIAGG)? En wat

houdt het in dat je vrijgevestigd *humanistisch* raadvrouw of -man bent? Betekent het dat je weliswaar niet langer binnen het kader van je taakstelling in de instelling, maar nog steeds vanuit de specifieke gerichtheid van de humanistische geestelijk verzorger je cliënten benadert? Of betekent het dat het onderscheid tussen het 'primaire referentiekader' en het 'secundaire referentiekader',² tussen de humanistische levensvisie en de meer psychologisch en psychotherapeutisch gewortelde inzichten die de beroepsuitoefening mede bepalen, vervaagt, kan vervagen of misschien zelfs dient te vervagen? Of verwijst 'humanistisch' alleen nog naar een bepaalde persoonlijke inspiratie van waaruit de vrijgevestigd humanistisch geestelijk werker actief is, maar die op zich moeilijk meer als 'humanistische levensvisie' is aan te duiden?

Vragen als deze hebben de leden van de vvHGW zichzelf en elkaar natuurlijk vaak gesteld. Ik kan me echter niet aan de indruk onttrekken dat die vragen tot nu toe op vrij onsystematische wijze aan de orde zijn gekomen. De vvHGW zou in dit verband dan ook haar uitgangspunten en vooronderstellingen nog eens goed tegen het licht moeten houden. Ik hoop met dit artikel dat proces van 'herbezinning' een impuls te kunnen geven, zonder de pretentie te hebben het hele scala aan problemen en vraagstukken dat het vrijgevestigd humanistisch raadswerk omringt voor het voetlicht te brengen.

De vvHGW en het Humanistisch Verbond

De vvHGW staat op het standpunt dat het feit dat professionele humanistische geestelijk werkers hoofdzakelijk bij Defensie, Justitie en in gezondheidszorginstelling actief zijn, historisch gezien valt te verklaren, maar vanuit het perspectief van de aard van het werk puur toeval is. Daarnaast, zo meent zij, heeft het humanistisch geestelijk werk zich in de genoemde instellingen vooral ontwikkeld als een humanistische variant op de confessionele geestelijke verzorging en niet zozeer als een eigensoortige activiteit. Tenslotte stelt zij dat het 'opgesloten zitten' in de verzuilde structuur de verdere professionalisering van het werk belemmert.³ De leden van de vvHGW is er van overtuigd dat er een veel bredere basis is voor het werk van humanistisch raadslieden en dat er ook in 'de maatschappij' een behoefte bestaat aan (vormen van) humanistische geestelijke begeleiding. Deze willen zij aanbieden als een *vrijgevestigde*, zelfstandige, professionele begeleider, met een eigen praktijk, die in *directe financiële relatie* met zijn of haar cliënten staat. Onmiddellijk kwam daarbij de vraag op: hoe zit het dan met de inhoudelijke verantwoordelijkheid aan het hv? De vrijgevestigde wordt immers niet 'gezonder' door het hv, naar een instelling die hem of haar betaalt. Niemand heeft deze vraag tot op heden bevredigend kunnen beantwoorden, dat wil zeggen bevredigend voor beide partijen. Men is het er slechts over eens dat er op één of andere manier een relatie moet bestaan tussen het hv en de vrijgevestigden, in casu de vvHGW. In 1991 was men binnen de vvHGW nog optimistisch gestemd nadat het hoofdbestuur van het hv zich positief had opgesteld tegenover

het idee van de oprichting van één overkoepelende beroepsvereniging voor alle humanistisch geestelijk werkenden en had toegezegd onderzoek naar de mogelijkheden van zo'n vereniging te stimuleren. De vrijevestigden voelde zich hierdoor moreel gesteund, zeker nadat was toegezegd dat de vvHGW in een vroeg stadium in de discussie rond de oprichting van de overkoepelende beroepsvereniging zou worden betrokken. Hoe anders was de situatie een jaar later. Het jaarverslag van de vvHGW over 1992 maakt ondermeer melding van het feit dat men zich onder druk gezet voelt om de inhoudelijke verantwoordelijkheid van het HV te accepteren (p. 3). De toon van het hele jaarverslag is wat bitter, vooral daar waar het voorlopige rapport over de toekomst van de humanistisch geestelijke verzorging van de zogenaamde 'Commissie-Ydo' aan het hoofdbestuur van het HV aan de orde komt. Dit rapport, waarin een duidelijk professionele structuur van het humanistisch geestelijk werk wordt neergezet en als belangrijke voorwaarde voor een gezonde toekomst de participatie op gelijke voet van alle werkelden (dus ook de vrijevestigden) wordt aangegeven, heeft het zoals bekend niet gehaald. In het afgelopen jaar is de relatie tussen de vvHGW en het HV nog meer onder druk komen te staan. Pogingen om ondanks het ontbreken van een duidelijk beleid van het hoofdbestuur van het HV ten aanzien van de humanistisch geestelijke verzorging, toch te komen tot een produktieve relatie met het verbond, via meer plaatselijke gerichte activiteiten zoals het begeleiden van vrijwilligersgroepen, stuitten (weer) op het probleem van de inhoudelijke verantwoordelijkheid van het HV.

Afgaande op het Rapport *Toekomst Humanistisch Geestelijk Werk* (1993) van de hoofden van dienst en directeurs van het HV, lijkt het er zelfs op dat het HV de vvHGW binnendoor wil passeren of in ieder geval totaal wil marginaliseren. In dit rapport valt namelijk weliswaar enerzijds te lezen dat het in het belang is van de humanistische beweging dat het aanbod van de geestelijke verzorging wordt verbreed en dat dit ondermeer dient te gebeuren door de toelating van het Studenten-raadswerk en vrijevestigden, en dat de uvH in dit verband voorstellen ontwikkelt voor de verbreding en differentiatie van het ambt (p. 2). Maar anderzijds wordt gesteld: "Vrijevestigde raadsliden werken zonder institutioneel kader. In de toekomst dienen deze raadsliden inhoudelijk benoemd te worden door het HV. Zij worden dan breed inzetbare HGR's die taken kunnen uitoefenen ten behoeve van (cursivering FB) het HV in afdelingen en gemeenschappen van HV en Humanitas en kunnen samenwerken met de huidige diensten HGV. Vrijevestigden die niet benoemd zijn door het HV zijn op bovengenoemde terreinen niet inzetbaar, ontvangen geen ondersteuning van het HV, kunnen geen gebruik maken van de uitzendorganisatie en geen lid worden van de associatie voor humanistisch werkenden" (p. 4). Verderop valt nog te lezen dat: "Gezien het feit dat in de gezondheids- en ouderenzorg het onderscheid tussen intramuraal en extramuraal werken door de stelselwijziging vervaagt, ligt een inzet voor (freelance humanistisch geestelijk raadswerk in de zorgsector – FB) o.a. door de hoofden van dienst Z, V en B voor de hand. Samenwerking met de gemeenschappen van het HV brengt een complete infrastructuur aan.

zvb heeft al contacten gelegd met RIAGG's en Thuiszorg" (p. 5). Over de reeds bestaande contacten tussen de VVHGW en de HV-gemeenschappen, cq. de RIAGG's wordt hier met geen woord gerept.

Het heeft er veel weg van dat hier niet alleen het begrip 'vrijgevestigde' (en de invulling daarvan!) door het HV wordt geannexeerd, maar dat ook een deel van het (potentiële) werkveld van de VVHGW wordt ingenomen. Iets vriendelijker geformuleerd: het HV zet de leden van de VVHGW onder druk om hun werk toch maar onder de vlag van het verbond te gaan uitvoeren en de koppigen worden teruggedrongen naar een niemandsland.

De rol van een algemene beroepsvereniging voor humanistisch raadslieden

Een beroepsvereniging behartigt de belangen van een beroep in algemene zin en van de bij de vereniging aangesloten beroepsbeoefenaren in het bijzonder. Over het algemeen kent een beroepsvereniging een beroepsregistratie, hanteert zij een beroepscode, gedragsregels en gespecificeerde opleidingseisen. Hoewel humanistisch geestelijk raadslieden al ruim vijftientig jaar professioneel actief zijn, bestaat er nog steeds geen algemene, overkoepelende beroepsvereniging voor alle humanistisch geestelijk werkers. Sommige raadslieden zijn wel *binnen* hun werkveld verenigd, als geestelijk verzorgers samen met hun confessionele collega's (vgvz, vgvb), maar een gemeenschappelijk platform waar vanaf de maatschappelijke positie en erkenning van het humanistisch geestelijk werk bevorderd kunnen worden ontbreekt nog steeds. Is het dan niet belangrijk dat het professionele functioneren van de humanistisch raadslieden in de verschillende werkvelden op elkaar wordt afgestemd en dat men krachten bundelt en zich gezamenlijk met bepaalde inhoudelijke en meer strategische zaken bezighoudt? Ik denk dat geen enkele humanistisch geestelijk werker dat zal kunnen ontkennen. Hoe is dan te verklaren dat zo'n algemene beroepsvereniging, ondanks pogingen in die richting⁴ er nog steeds niet is? Ik denk dat daarvoor twee belangrijke redenen zijn aan te geven:

In de eerste plaats is er het HV, dat weliswaar geen beroepsvereniging is, maar als zeggende instantie van *alle* in de instituties werkzame humanistisch geestelijk werkers en werkend met een eigen *beroepscode*, de rol van een beroepsvereniging gedeeltelijk op zich heeft genomen. De functies van het HV strekken zich echter alleen uit op het *levensbeschouwelijke* vlak en niet op het vlak van de *professionaliteit*, zij het dat van de kant van het HV onmiskenbaar een neiging valt te bespeuren de levensbeschouwelijke dimensie van het humanistisch geestelijk raadswerk hoger in te schalen dan de professionele dimensie.

Ten tweede heeft het humanistisch geestelijk raadswerk te maken met een segmentering van de werkvelden die onderlinge contacten, om allerlei redenen, moeilijk maakt. Het feit dat deze indeling in sectoren *vanaf het begin* van het professionele humanistisch geestelijk werk heeft bestaan levert nog een extra drempel op om tot samenwerking te komen over de grenzen van het eigen werkveld heen, waarbij ook

nog komt dat de werkvelden qua werksituatie onderling sterk verschillen. Laatstgenoemde omstandigheden kunnen het totstandkomen van een algemene beroepsvereniging voor humanistisch geestelijk werkers hoogstens vertragen, maar uiteindelijk niet belemmeren. Zolang men echter een humanistisch geestelijk werker in *eerste* instantie als een ambtsdrager blijft zien, met een inhoudelijke verantwoordelijkheid aan het zendend genootschap, het HV, en pas in *tweede* instantie als een beroepsbeoefenaar (eventueel met een professionele verantwoordelijkheid tegenover de beroepsvereniging) opvat, blijft het humanistisch geestelijk raadswerk met handen en voeten gebonden aan de verzuilde structuur waarbinnen de geestelijke verzorging nu nog plaats vindt en zal het binnen zowel als buiten de instellingen beschouwd blijven worden als een afgeleide van de confessionele geestelijke verzorging. Het *ambt* humanistisch geestelijk werker en het *beroep* humanistisch geestelijk werker verdragen elkaar slechts in beperkte mate. Het lijkt mij dan ook naïef om te geloven dat in de bestaande situatie, *naast* het HV als zendend genootschap, een beroepsvereniging voor alle humanistisch geestelijk werkers zou kunnen komen te staan die een gelijke stem ten aanzien van taakopvatting en taakuitvoering zou hebben.

In het eerder genoemde *Rapport Toekomst Humanistisch Geestelijk Werk* worden een aantal wegen aangegeven om in deze situatie toch tot een compromis te komen. Vooral vanuit de UVH is het idee gekomen het ambt te verbreden, maar veel meer dan een abstract idee is dit nog niet. Voorts zijn er plannen om te komen tot een associatie – dus geen beroepsvereniging – van humanistisch werkenden, waarbij niet alleen (gemaaktigde) humanistisch geestelijk werkers, maar ook andere dienstverleners, hulpverleners en begeleiders die vanuit een humanistische inspiratie of op humanistische grondslag werkzaam zijn (al dan niet bij één van de humanistische organisaties) zich kunnen aansluiten. Het zou wellicht goed zijn als zo een associatie er komt, maar deze kan natuurlijk nooit de rol van een algemene beroepsvereniging voor humanistisch geestelijk werkers vervullen. Alleen die laatste kan naar mijn mening een waarborg bieden voor de professionele kwaliteit van het humanistisch geestelijk werk.

Vrijgevestigd humanistisch geestelijk raadswerk

Met de termen 'vrijgevestigd' en 'vrije vestiging' wordt door de VVHGW de ene keer verwezen naar het voeren van een *zelfstandige praktijk* door een humanistisch geestelijk werker, terwijl de termen de andere keer verwijzen naar een bepaald werkgebied, de *extra-murale sector*. Tegelijkertijd hebben de termen 'vrijgevestigd' en 'vrije vestiging' voor de VVHGW de sterke gevoelsmatige betekenis van '*vrij van de verzuilde structuur van het geïnstitutionaliseerde humanistisch geestelijk werk*': vrijgevestigde humanistische raadslieden werken gewoon 'in de maatschappij'.⁵ Een duidelijke positiebepaling van zichzelf geeft de VVHGW echter niet.

In het *Jaarverslag 1990* van de VVHGW kunnen we lezen dat de vrije vestiging van humanistische raadslieden moet worden gezien als een poging om de eerstelijns hulpverlening en de professionele geestelijke verzorging met elkaar te verbinden

(p. 2). Hieruit kan men de conclusie trekken dat de vvHGW streeft naar een goed contact met de bestaande ambulante geestelijke gezondheidszorg. We kunnen in datzelfde jaarverslag echter ook lezen dat een vrijgevestigde praktijk voor humanistisch geestelijk werk vooral een éénmans/-vrouws bedrijf is, waarbij op eigen initiatief cliënten worden geworven, wat er toe leidt dat "sterk op de persoon van de raadslieden en op hun plaatselijke situatie afgestemde praktijken ontstaan" (p. 6).

Deze twee zaken lijken mij moeilijk met elkaar te verenigen. Voor een goed contact met de bestaande ambulante geestelijke gezondheidszorg is een duidelijke identiteit van het werk een eerste vereiste. Om het ordinair te zeggen: de ambulante geestelijke gezondheidszorg moet weten wat voor vlees men in de kuip heeft voor men bijvoorbeeld gaat doorverwijzen. Wanneer humanistische raadslieden echter geheel op eigen initiatief een praktijk gaan opbouwen, waarbij afhankelijk van de eigen situatie contacten worden gelegd met cliënten en samenwerkingsverbanden worden aangegaan met andere hulpverleners, is de kans op een eenduidige, of in ieder geval duidelijke identiteit van het vrijgevestigd humanistisch raadswerk gering. Men kan zich een heel spectrum voorstellen van 'typen' vrijgevestigd humanistisch raadswerk (met aan de ene kant op levensbeschouwelijke leest geschoeide humanistische varianten op het pastoraat en de pastorale zorg en aan de ander kant vormen van humanistisch geïnspireerde omgang met levensvragen en -problemen, die aanleunen tegen de existentiële therapie) die zich ontwikkelen afhankelijk van de achtergronden van de humanistisch raadsman of -vrouw, het 'aanbod' van cliënten en de samenwerking met andere hulpverleners en begeleiders.

Ik denk dat het hele spectrum aan mogelijkheden voor vrijgevestigd humanistisch raadswerk verkend moet worden en ook een kans moet krijgen zich te ontwikkelen, maar dan wel vanuit een duidelijke visie waarbij men er niet omheen kan prioriteiten te stellen. Volgens mij ontbreekt zo'n visie op dit moment bij de vvHGW en gaan de praktiserende leden – ondanks intervisie in de ledenvergaderingen – allemaal een beetje hun eigen gang. Het lijkt wel alsof iedereen er zijn eigen definitie van (vrijgevestigd) humanistisch geestelijk raadswerk op na houdt. Dat *kan* bloeiende praktijken opleveren, maar het kan er ook toe leiden dat de nagestreefde verbinding met de ambulante geestelijke gezondheidszorg niet tot stand komt omdat het vrijgevestigd humanistisch raadswerk in het algemeen geen duidelijk eigen gezicht ontwikkelt. Dat dit laatste een reëel gevaar is, blijkt mijns inziens uit de publikatie van de vvHGW, *Het vrijgevestigd humanistisch geestelijk werk als casus* (1993).

In *Het vrijgevestigd humanistisch geestelijk werk als casus*, samengesteld door Ko Burger en Germaine Nijsten, wordt de lezer een blik gegund in de keuken van een aantal praktiserende leden van de vvHGW. Reeds in het voorwoord wordt men er op geattendeerd dat het hier gaat om de presentatie van een "heterogeen stuk praktijk", dat een aantal van de raadslieden die een bijdrage aan het boekje hebben geleverd zich serieus afvragen of de aanduiding humanistisch raadsman of raadvrouw niet beter vergeten kan worden, terwijl anderen een aantal zeer diverse methodieken in

hun werk hebben geïntegreerd om het humanistisch raadswerk meer body te geven. De verbaasde lezer is men te vlug af door onomwonden toe te geven dat men niet verwonderd op zal kijken als iemand met de vraag komt of hetgeen hier wordt gepresenteerd nog wel humanistisch raadswerk genoemd mag worden. En inderdaad, na het lezen van de verschillende bijdragen vroeg ik me af: is dit humanistisch raadswerk?

De eerste bijdrage, van existentieel therapeute Nettie van Rijswijk, is getiteld 'Existentiële psychotherapie en verantwoordelijkheid'. De schrijfster tracht duidelijk te maken wat existentiële psychotherapie voor haar betekent. Een hele rits namen en theorieën passeren de revue, maar nergens maakt ze duidelijk wat ze onder humanistisch raadswerk verstaat, laat staan dat ze poogt een verbinding te leggen tussen existentiële psychotherapie, als methode, en humanistisch raadswerk. Elly van Duyn, die werkt met dromen als methode voor het humanistisch raadswerk, doet wel een poging haar methode te verbinden met het humanistisch raadswerk, maar wat ontbreekt is een duidelijke verantwoording voor de keuze van haar methode. Dat laatste geldt ook voor Token Bartman, die als humanistisch raadsvrouw cursussen geeft rond het interpreteren van tekeningen. In het boekje zijn eveneens een aantal korte jaarverslagen opgenomen van leden van de VVHGW die met minder spectaculaire methoden werken en dichter bij het traditionele humanistisch geestelijk raadswerk blijven.

Het kan puur door de wijze van presenteren komen, maar zoals gezegd zat ik na het lezen van *Het vrijgevestigd humanistisch geestelijk werk als casus* met de vraag 'is dit humanistisch raadswerk?' Het gaat mij er absoluut niet om vraagtekens te zetten bij de gepresenteerde methoden op zich, maar waar ik me over verbaas is het gemak waarmee deze methoden als methoden van humanistisch raadswerk worden gepresenteerd. Als ik dan vervolgens lees dat sommigen de aanduiding humanistisch raadsman of raadsvrouw eigenlijk liever niet gebruiken, vraag ik me serieus af waar de VVHGW zich eigenlijk mee bezig houdt.

Tot slot

Het doel van de VVHGW is het bevorderen en ontwikkelen van vrijgevestigde praktijken van humanistisch geestelijk raadswerk. De vraag die de VVHGW zichzelf zou moeten stellen is of ze op dit moment wel op de juiste koers zit om dat doel te bereiken. Men zou veel explicieter dan nu het geval is moeten formuleren wat men onder humanistisch raadswerk verstaat en welke van de bestaande vrijgevestigde praktijken in het licht daarvan als vrijgevestigd humanistisch raadswerk aangemerkt kunnen worden. Nogmaals, het gaat mij er niet om dat bepaalde praktijken gediskwalificeerd worden, maar om de vraag of het zinvol is ze onder de vlag humanistisch raadswerk te laten varen.

Het humanistisch geestelijk raadswerk is een beroep dat ook binnen de gevestigde werkvelden nog steeds worstelt met haar eigen (professionele) identiteit. Men mag dus niet verwachten dat binnen een nieuw werkveld die identiteit in no time

vormgegeven kan worden. Het vormgeven van die eigen identiteit kan echter alleen gebeuren als men de identiteitsvraag – wat is vrijgevestigd humanistisch geestelijk raadswerk? – elke keer weer opnieuw expliciet stelt en tracht te beantwoorden en bereid is de vaak met veel moeite en inspanning van de grond komende praktijken daaraan te toetsen. Als belangrijke randvoorwaarden daarvoor gelden een gezonde relatie met het hv, waarbij het hv de inspanningen van de vvhw niet moet frustreren door het vrijgevestigd humanistisch raadswerk te annexeren, alsmede de ondersteuning door een algemene overkoepelende beroepsvereniging voor humanistische raadslieden, die alle werkvelden gelijkwaardig behandelt.

Noten

- 1 Frank Brinkhuis, *Raadslieden, pastores en therapeuten*, Interior/VUBPress, Ermelo/Brussel, 1993.
- 2 Vgl. J.H.M. Mooren, *Geestelijke verzorging en psychotherapie*, Ambo, Baarn, 1989.
- 3 Vgl. *Jaarverslag 1990 Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Raadswerk*, Arnhem 1991.
- 4 In september 1991 werd op instigatie van de vvhw een initiatiefgroep met vertegenwoordigers uit alle werkvelden van het humanistisch geestelijk werk gevormd, met als uiteindelijk doel te komen tot een landelijke beroepsvereniging. Het animo onder de humanistisch raadslieden was echter te gering om tot daadwerkelijke oprichting van de beroepsvereniging te komen.
- 5 Om de zaak niet nodeloos ingewikkeld te maken plaats ik hier de intramurale sector tegenover de extramurale sector. Door de stelselwijziging in de gezondheidszorg en ouderenzorg zal het onderscheid tussen deze sectoren echter steeds onduidelijker worden. Vgl. Herman van der Kloot Meijburg, 'Nieuwe werkgebieden voor de geestelijke verzorging in de gezondheidszorg', in: *Praktische Humanistiek*, nr. 3, p. 32-37.

Literatuur

- Advies inzake de extra-murale humanistisch geestelijke verzorging van de Commissie Ambulante Geestelijke Verzorging*, Utrecht, 1988.
- Ko Burger, *Humanistische begeleiding in vrije vestiging. Een terreinverkenning*, Ermelo, 1989.
- Ko Burger en Germaine Nijsten (red.), *Profiel 2: Het vrijgevestigde humanistische geestelijk raadswerk als casus*, Interior-AT-5, Ermelo, 1993.
- Douwe van Houten, 'Traditie en vernieuwing in het humanistisch geestelijk werk', in: *Praktische Humanistiek*, nr. 10, 1993, p. 4-13.
- D.J. van Houten en H.P.J. Kunneman, 'De professionalisering van humanistisch geestelijk werk', in: Paul Cliteur en Douwe van Houten (red.), *Humanisme. Theorie en praktijk*, De Tijdstroom, Utrecht, 1993, p. 321-332.
- Jaarverslag 1990 Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Raadswerk*, Arnhem, 1991.
- Jaarverslag van het bestuur van de Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk 1992*, Ermelo, 1993.
- Profiel van de vrijgevestigde humanistisch geestelijk raadsvrouw/raadsman* (samenstelling Ko Burger), Interior, Ermelo, 1992.
- Rapport Toekomst Humanistisch Geestelijk Werk*, hv, Utrecht, 1993.
- Nettie van Rijswijk, 'Existentiële psychotherapie en verantwoordelijkheid', in: Burger & Nijsten, 1993, p. 4-12.
- Wijnand van Westering, 'Vrij gevestigde raadslieden. Wat als hv niet verantwoordelijk is?', in: *Humus*, nr. 3, december 1990, p. 10-11.

Het codicil

Praktijkfragment

Ida Bunte

Een paar uur breng ik reeds door op de kamer van meneer van Dam, die stervende is. Regelmatig komt een verpleegkundige binnen, die meneer verzorgt. Wij komen te spreken over zijn kinderen, die tijdens de opname niet bij hem op bezoek zijn geweest. Sinds de scheiding van zijn eerste vrouw heeft hij ze niet meer gezien. "Zo gaat dat," zegt hij laconiek.

Omdat de verpleegkundige en ik het er over eens zijn dat iemand niet alleen hoeft te sterven, waken wij om beurten bij hem in plaats van zijn kinderen. Zijn kamer ligt op het westen en het zonlicht schijnt naar binnen. Wij sluiten de gordijnen, wetende dat hij een 'bloedhekel' heeft aan warmte. Het is merkwaardig dat de tweede vrouw van meneer van Dam dikwijls op dezelfde afdeling heeft gelegen. Zij overleed aan dezelfde ziekte als die waaraan haar man gaat overlijden: kanker. Ik herinner mij haar nog goed door de volgende geschiedenis.

Toen mevrouw van Dam jaren geleden hier lag, deelde ze haar kamer met een vrouw die op een gegeven moment haar arts om euthanasie verzocht, wat haar werd toegezegd. Deze medepatiënte van mevrouw van Dam wilde de laatste nacht van haar leven echter niet alleen op een kamertje doorbrengen, maar op de kamer bij haar blijven. Zij stemde in met deze wens. Toen de kamergenote van mevrouw van Dam de volgende ochtend naar het kamertje verhuisde waar euthanasie zou plaatsvinden, nam zij zonder heftige emoties afscheid. Deze gebeurtenis maakte een diepe indruk op mevrouw van Dam. Diezelfde dag besloot zij een euthanasieverklaring aan te vragen, voor het geval dat zij niet meer op een voor haar waardige manier zou kunnen sterven.

Toen meneer van Dam werd opgenomen, vertelde hij mij hoe de huisarts haar enkele jaren geleden 'hielp', omdat zij dreigde te stikken. Hij vond dat een juiste beslissing. Hij denkt er zelf net zo over. Nu hij weet dat zijn einde nadert vraagt ook hij een euthanasieverklaring aan bij de Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige

Euthanasie, net als zijn vrouw destijds. Na een paar dagen ontvangt hij de papieren. Hij is er een voorstander van de zaken in eigen hand te houden. Dat heeft hij zijn leven lang nagestreefd. In het assistentenkamertje lees ik hem de verklaring voor die hij dient te ondertekenen. Zelf kan hij de tekst niet lezen, omdat zijn leesbril stuk is. Hij vindt het zonde om nog een nieuwe te bestellen voor de paar weken die hij nog denkt te leven. De acceptgiro waarmee de kosten van het levenstestament betaald moeten worden is helaas niet tussen zijn papieren te vinden. Tot mijn niet geringe verbazing vertelt hij dat hij in zijn portefeuille nog een verklaring heeft, namelijk een donorcodicil. Hij maakt er geen geheim van dat zijn onderdelen 'gerecycled' mogen worden. Hij vindt dat er nog veel uit zijn lijf te gebruiken is. Zo heeft hij een puike lever, omdat hij nooit een druppel alcohol heeft gedronken en een maag die er ook mag zijn. Ofschoon hij over de zestig is, zijn z'n ogen 'pico bello' en zijn huid is zo zacht als van een baby. Door na zijn dood delen van zijn eigen lichaam af te staan kan hij nog iets voor anderen betekenen: "Tijdens mijn leven ben ik niet altijd even netjes geweest" zegt hij geheimzinnig lachend. Hij vindt dat hij nogal wat goed te maken heeft. Zijn filosofie 'geven voor leven' draagt hij uit. Zo heeft hij bijvoorbeeld op de bumper van zijn auto een sticker bevestigd met als tekst: 'Do not take your organs to heaven. Heaven knows we need them here'.

Gedurende de rest van de opname rept meneer van Dam om onbekende redenen niet over een verzoek tot euthanasie. Als zijn toestand plotseling verslechtert, krijgt hij een hoge dosis morfine tegen de pijn. Langzaam glijdt hij uit onze wereld weg. Wij verliezen het contact met hem en kunnen niet meer vragen naar zijn wensen. Na een diepe zucht is zijn leven voorbij. Als ik zijn papieren wil opbergen valt de niet betaalde acceptgirokaart van zijn euthanasieverklaring eruit. Even bekruipt me het gevoel dat er misschien een magisch verband bestaat tussen het niet betalen voor de verklaring en het niet gebruik maken ervan.

Als ik bij de overledene terug kom, zijn het infuus en de zuurstofslang verwijderd. Hij ligt er 'netjes' bij. Als zijn stiefzoon inmiddels in het ziekenhuis is aangekomen, condoleert de arts hem met het verlies van zijn stiefvader en vraagt of er obductie mag plaatsvinden. De zoon kent dit begrip niet en ook niet de betekenis van het woord 'sectie'.

Er dreigt enige verwarring, maar als hij hoort dat het 'in het belang van de wetenschap' is, stemt hij grif toe. Intussen dwaalt mijn blik door de sterfkamer. Op de plastic zakken met zijn overgebleven eigendommen ligt een opengeslagen portefeuille met net zichtbaar voor mij het rode donorcodicil. Gelukkig, denk ik, dat meneer van Dam geen gebruik hoefde te maken van zijn euthanasieverklaring. Jammer, dat zijn donorcodicil 'geven voor leven' niet geëffectueerd kon worden. De puike lever, de pico bello ogen en het zachte babyhuidje gaan ongewild met hem het graf in. Niet in het belang van de wetenschap, maar wel in het belang van anderen was de vervulling van zijn wens geweest. 'Take your organs to heaven. Heaven knows we don't need them here', parafraseer ik zijn autosticker.

Nieuwsbrief

25 jaar Humanistische Geestelijke Verzorging in Gezondheids- en Ouderenzorg: Symposium 'geestelijke verzorging: noodzaak of luxe?'

In 1969 werd door het Hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond (HV) de eerste humanistisch geestelijk raadsman, C.H. Schonk, als landelijk functionaris aangesteld. Inmiddels is er 25 jaar verstreken en heeft de humanistische geestelijke verzorging in de gezondheids- en ouderenzorg een sterke ontwikkeling doorgemaakt. De diensten Z, V en B vinden dat dit heuglijke feit niet ongemerkt voorbij kan gaan. Daarom wordt op 10 juni 1994 een symposium en een feest georganiseerd voor diegenen die zich betrokken voelen bij de humanistische geestelijke verzorging in de gezondheids- en ouderenzorg.

De aanloop

Naar aanleiding van een conferentie over ziekenhuiswerk, gehouden in 1951, werd op 26 mei 1952 in Utrecht een Landelijke Commissie Practisch Humanisme opgericht onder voorzitterschap van dhr. H. Lips. In 1958 werd de naam van de bovenstaande commissie veranderd in Centrale Commissie Geestelijke Verzorging. Door verschillende vrijwilligers werden zieken bezocht in ziekenhuizen, sanatoria en bejaardenhuizen in een groot deel van het land. Begin jaren zestig waren in 35 gemeenschappen van het HV 65 bezoekers en bezoeksters actief. De begroting bedroeg f 500,-. Bekende namen uit die tijd zijn o.a. dhr. Cohen, mevr. van Straten, dhr. Treurniet en dhr. Muller. Deze laatste gaf de eerste aanzet tot professionalisering van een aanbod van humanistische geestelijke verzorging in onder meer de ziekenhuizen.

Het begin

Gezien de snelle ontwikkelingen in zieken-, verpleeg- en bejaardenhuizen werd in 1969 C.H. Schonk door het hoofdbestuur van het HV aangesteld als eerste betaalde landelijk functionaris. Zijn opdracht was het bevorderen van de integratie van de humanistische geestelijke verzorging in zieken- en verpleeghuizen. Ook is van de hand van C. Schonk in maart 1980 een nota verschenen met de titel *Identiteit en noodzaak van geestelijke verzorging in zieken- en bejaardenhuizen*, uitgegeven door het HV. De inhoud van deze nota is nog steeds actueel.

In april 1975 werd het eerste hoofd van dienst ZVB aangesteld. In 1980 werd er naast het hoofd van dienst een functionaris aangesteld ten behoeve van de bejaardenhuizen en in 1981 een derde functionaris voor de zieken- en verpleeghuizen. Gezien de groei van het humanistisch geestelijk raadswerk in de verschillende instellingen bestaat ZVB nu uit 3 diensthoofden, te weten Z voor de ziekenhuizen, V voor de verpleeghuizen, psychiatrische ziekenhuizen en instellingen voor verstandelijk gehandicapten en B voor de ouderenzorg.

Vanaf het begin was er een toenemende behoefte aan vorming en scholing. In 1954 organiseerde J. van Praag, de oprichter van het HV, al cursussen voor vrijwilligers die op huisbezoek gingen. Later werden dit colleges voor studenten in opleiding voor humanistisch geestelijk verzorger. Deze ontwikkeling ging door totdat in 1962 het Humanistisch Opleidings Instituut (HOI) werd opgericht. Van een 2-jarige opleiding groeide dit instituut uit tot een volwaardige 4-jarige HBO-opleiding. Inmiddels heeft het HOI plaatsgemaakt voor de Universiteit voor Humanistiek.

De huidige situatie

Op dit moment werken er 97 raadslieden in instellingen. Uitgesplitst naar werkveld zijn 36 raadslieden in ziekenhuizen, 35 in verpleeghuizen, psychiatrische ziekenhuizen en instellingen voor verstandelijk gehandicapten en 39 in verzorgingshuizen werkzaam. De professionaliteit is enorm toegenomen en het aantal arbeidsplaatsen is sterk uitgebreid. Dit is echter nog geen aanleiding om te denken dat de positie van de humanistische verzorging is veilig gesteld. De druk van de nieuwe wetgeving voor de financiering van de gezondheidszorg is groot. Daardoor wordt de geestelijke verzorging genoodzaakt zich nog duidelijker te profileren, o.a. met betrekking tot het aantonen van de bijdrage aan de zorg voor patiënten/bewoners, het beleid van de organisatie, ethische dilemma's etc.

Niet alleen de financiële beperkingen, maar ook de veranderende visie op gezondheidszorg dwingt geestelijke verzorgers er toe opnieuw stil te staan bij hun positie en de betekenis van het werk. Het streven is er op gericht mensen zo kort mogelijk in het ziekenhuis te houden en ouderen zo lang mogelijk thuis te laten wonen. Deze ontwikkeling kan voor de toekomst betekenen dat er niet alleen binnen instellingen, maar ook daarbuiten, een werkerterrein ligt. Daar waar het jaren geleden begonnen is! Alle reden dus om bij het 25-jarig bestaan en bij de huidige situatie en de toekomst van de geestelijke verzorging en het humanistisch geestelijk raadswerk stil te staan. Daartoe wordt op 10 juni 1994 een middagsymposium georganiseerd met de titel 'Geestelijke verzorging, noodzaak of luxe?' Doel van dit symposium is het leveren van een inhoudelijke bijdrage aan de discussie in het kader van de komende veranderingen in de structuur van de gezondheids- en ouderenzorg. Daarbij richten wij ons op de bezuinigin-

gen en op het behouden van aandacht voor immateriële zaken, waaronder in concreto de (humanistische) geestelijke verzorging. Verschillende sprekers zullen een bijdrage leveren. Zo zal de algemene inleiding worden verzorgd door Paul Cliteur, voorzitter van het HV en tevens bekend op het terrein van de gezondheids- en ouderenzorg.

Uitnodigingen voor het symposium zullen met name worden verzonden aan externe instanties, zoals directies van zorginstellingen, koepelorganisaties gezondheids- en ouderenzorg, verzekeraars, patiëntenverenigingen, ouderenbonden, geestelijke verzorgers uit andere richtingen, landelijk en provinciaal werkzame ambtenaren, politieke partijen en organisaties als de Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie, maar ook naar interne organisaties en personen, zoals humanistische geestelijk verzorgers, humanistische organisaties en kaderleden van het HV.

Na het symposium en de receptie is er een feest met een koud/warm buffet voor de (oud-)raadslieden, partners en genodigden. Een folder met opgaveformulier kan worden aangevraagd bij het Humanistisch Verbond, Secretariaat z/v, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Tel. 030-318145

Houdt *vrijdag 10 juni 1994* vast vrij!

*Mariëtte Graafmans,
Mickel Westermann*

Oprichting van een multiconfessionele vereniging van geestelijk werkers

De komende weken en maanden zal aan het hele veld van professionele geestelijk werkers een brief gestuurd worden om te peilen of er animo is voor het opzetten van een beroepsvereniging van geestelijk werkers van alle mogelijke denominaties. Als voorlopige herkenbare naam is gekozen

voor Vereniging van Geestelijk Werkers 'Albert Camus'. De brief wordt g'ericht aan allen die als geestelijk verzorger, pastoraal werker, als theologisch of humanistisch counseler, onderzoeker of docent, of als vormingswerker of leraar/lerares levensbeschouwing professioneel aan zingeving werken. De inhoud van de brief is als volgt:

Mevrouw, mijnheer,

Een aantal mensen die beroepshalve betrokken zijn bij verschillende vormen van geestelijk werk of werkzaamheden waarin zingeving een belangrijke rol speelt, onderzoeken de mogelijkheid en wenselijkheid van een beroepsvereniging van mensen die professioneel met zingevingsvragen en -inhouden werken.

De vereniging wil de belangen van geestelijk werkers behartigen door het ontwikkelen van praktijk-theorieën en een beroepscode voor geestelijk werkers en door studiedagen, op specialisering gerichte nascholing en certificering te bevorderen.

Een belangrijk doel van de vereniging is ook het vormgeven aan de maatschappelijke status van het beroep van geestelijk werker door publiciteit en voorlichting, speciaal gericht op overheden en die instellingen en organisaties waarbinnen de leden werkzaam zijn.

- Het bijzondere van de beoogde vereniging is het multiculturele, open karakter, waardoor professionals van verschillende achtergrond lid kunnen worden.
- De vereniging onderkent het belang van aandacht voor zingeving op tal van levens- en maatschappelijke terreinen, ook van en voor mensen die

geen binding hebben aan een levensbeschouwelijk genootschap.

- De vereniging ziet een ambtelijke zending vanuit een levensbeschouwelijk instituut niet als voorwaarde voor of als een noodzakelijk deel van de professie, zonder overigens de zin van ambtelijk optreden in een aantal situaties te ontkennen.
- De nieuwe beroepsvereniging maakt geen onderscheid tussen werkers met een HBO en een universitaire opleiding. Beide categorieën geestelijk werkers hebben immers een hoger onderwijs opleiding, beide met sterke en zwakke kanten en afgestudeerden van beide opleidingen behoeven nascholing en specialisering.

Door middel van deze brief richten wij ons tot u om u uit te nodigen te reageren op dit initiatief en u aan te melden als potentieel lid. Op bijgaande vragenlijst vragen wij u ook om u (voorlopig) aan te melden voor de eerste studiedag, ter gelegenheid van de officiële oprichting van de beroepsvereniging voor geestelijk werkers.

Met vriendelijke groet,

*K. Bordens, Amsterdam
N. Burger, Ermelo*

Bij de brief is een vragenlijst gevoegd om zich aan te melden als lid, en waarin men kan aangeven of men belangstelling heeft voor een studiedag van de nieuwe vereniging van geestelijk werkers, die gepland is voor dit najaar. Voor informatie kunt u zich richten tot K. Bordens, Herengracht 241, 1016 BH Amsterdam, tel. 020-6238773, of tot N. Burger, Tuinfluiterstraat 91, 3853 WD Ermelo, tel. 03417-61440.

Attendeer uw collega's op de nieuwe vereniging. Als voorlopige herkenbare naam is gekozen voor Albert Camus, de Franse denker die zich intensief met de menselijke zingeving heeft bezig gehouden als solidair mens. Zijn personage van de 'gelukkige Sisyphus', die door de goden gedwongen werd een steen telkens weer de berg op te rollen, is symbool voor de moderne mens. Camus stond open voor elk geloof en elk menselijk ideaal.

Wat de contributie betreft wordt gedacht aan een inkomensafhankelijke contributie van f 7,- tot f 12,- per maand. Wie reeds lid is van een lokale of categoriale beroepsvereniging betaalt slechts een basiscontributie van bijvoorbeeld f 5,- per maand.

Humanistisch Studentenraadswerk Amsterdam

René Goudsblom stuurde de redactie een jaarverslag toe van zijn activiteiten als studentenraadsman. Hij is aangesloten bij de Stichting Humanistisch Studentenraadswerk (SHR), die het studentenraadswerk landelijk ondersteunt. In het verslag wordt het werkterrein van de studentenraadsman zo omschreven: "Existentiële vragen of bestaansvragen worden steeds minder geformuleerd in termen van een duidelijk omschreven levensbeschouwing. Steeds meer worden daarentegen vragen gesteld over het 'omgaan met situaties', waarmee grofweg de processen worden benoemd waarin mensen zich bevinden op zoek naar een houding, waarmee men in gegeven of gekozen omstandigheden uit de voeten kan. Deze processen zijn altijd en overal gaande, spelen min of meer bewust, maar zijn vooral actief in een periode van verandering of na ingrijpende gebeurtenissen. Zowel psychologische als culturele en levensbeschouwelijke factoren spelen bij het 'omgaan met een situatie' een rol. In onze

pluriforme samenleving vertoont deze omgang inmiddels een grote verscheidenheid aan scenario's.

Studenten verkeren in een levensfase, waarin zij nogal wat veranderingen moeten doormaken. Eerstestaars gaan op zichzelf wonen, weg van huis en van hun vertrouwde omgeving. Ze moeten voor zichzelf gaan zorgen, nieuwe vrienden maken, affiniteit tot hun studie ontwikkelen en zelfstandig gaan studeren. Daarnaast is de studietijd voor de meeste studenten de periode bij uitstek, waarin wordt geëxperimenteerd met de verdere invulling van hun leven. Met relaties bijvoorbeeld, maar ook met politiek-maatschappelijke stellingname. Studenten, die in hun afstudeerfase zitten zullen vanuit het studentenbestaan hun plek moeten zoeken op de arbeidsmarkt en in het leven dat daarbij hoort. Ook hier is dan weer sprake van een overgangsfase. In de literatuur worden deze jaren vaak de 'formatieve jaren' genoemd. Tijdens deze 'formatieve jaren' ofwel de 'formatieve periode' staan jongeren in de regel meer open voor invloeden op hun waardenoriëntatie dan in de periode daarvoor of daarna. Waardenoriëntaties krijgen gedurende de formatieve periode een inhoud, die tot ver in de levensloop kan doorwerken.

Vragen over het 'omgaan met situaties' en over 'eigentijdse dilemma's' kennen in onze samenleving een toenemende actualiteit, zonder dat deze meteen herleid dienen te worden tot een specifiek psychisch, somatisch of sociaal probleem. Sommigen vinden steun in een expliciet geformuleerde levensbeschouwing, anderen vinden die in eigen kring. Weer anderen ontwikkelen heel geleidelijk hun eigen antwoorden en oplossingen. Voor de 'maakbaarheidsgedachte', die bij velen aan het moderne bestaan ten grondslag ligt, moet vaak een niet geringe prijs worden betaald, ook in emotionele zin!

Zo blijkt bijvoorbeeld de suggestie, die uitgaat van het beleid *Hoger onderwijs voor velen* nogal eens in contrast te staan met de harde realiteit. Teleurstelling en desoriëntatie, vooral tijdens het eerste studiejaar, zijn niet zelden het gevolg. Ook op andere levensterreinen, zoals op het gebied van relaties en de arbeid, leidt de maakbaarheidsgedachte nogal eens tot teleurstellingen en breuken. Dit vraagt om bezinning en heroriëntatie, waarbij een groot beroep wordt gedaan op het eigen 'vermogen tot synthese', immers waar oude vertrouwde verbanden en tradities zijn weggefallen, moet het bestaan eigenhandig worden vorm gegeven. Tijdens die zoektocht om het eigen bestaan weer op orde te brengen of vorm te geven, kunnen humanistische raadslieden ondersteuning bieden. De humanistische inspiratie van waaruit het werk gebeurt, fungeert hierbij niet als een vaststaand antwoord op bestaansvragen en daarmee als bron voor een 'antwoord-receptuur', maar als een achtergrond, van waaruit mensen gestimuleerd worden om zelf hun antwoorden te zoeken."

Verder wordt gesteld dat humanistische studentenraadslieden studenten kunnen helpen om opmerkzaam te worden voor hun eigen waarden. "Vertrouwdheid met existentiële vragen en een gevoeligheid voor de (impliciete) opvattingen die worden gehanteerd, dragen bij aan het expliciteren daarvan."

In 1993 heeft Goudsblom cursussen en lezingen georganiseerd en heeft hij een spreekuur gehouden voor individuele begeleiding van studenten. Een droomcursus die door Anneke van Zutphen werd gegeven had als doel om de deelnemers te leren hun droomwereld te verklaren en om informatie uit de droomwereld bewuster te hanteren. Een andere groep studenten kwam een aantal keer bij elkaar onder zijn leiding en sprak over het thema: 'Geluk en

levensvaardigheid'. Albert Nieuwland leidde een gespreksgroep rond het thema 'Humanisme als manier van leven'. Verder was Goudsblom medeorganisator van een themadag 'Ontmoeting met andere culturen'. Deze dag had als doel de deelnemers bewust te maken van welke (sub)culturen zij zelf deel uit maken, hoe zij daarmee overweg kunnen en hoe die verschillende kringen elkaar wederzijds inspireren.

Twee lezingen werden gegeven. Chenjjerai Hove, een Zimbabwaanse schrijver, sprak over het schrijverschap, Zimbabwe en de inhoud van zijn boeken. Mevrouw G. Bytel, beroepsreizigster, sprak over de centraal Aziatische republieken (o.a. Oezbekistan en Tadzjikistan).

De financiering van het werk is matig. Van de Universiteit van Amsterdam werd f 3500,- ontvangen.

★★★

Prijs van de Stichting Mr. A.E. Ribbius-Peletierfonds

Dit jaar stelt het Peletierfonds weer een prijs beschikbaar voor een persoon die zich in de praktijk onderscheidt. De stichting stelt zich ten doel: het bevorderen van humanisme en vrouwenemancipatie in theorie en praktijk en tracht dat te bereiken door eens in de twee jaar een prijs uit te reiken. De prijs bedraagt f 5000,- en gaat naar de vrouw of man die zich heeft onderscheiden door haar of zijn bijdrage aan humanisme en vrouwenemancipatie.

De prijsuitreiking van dit jaar vindt plaats op 4 november 1994 in Utrecht. Gemotiveerde voordrachten kunnen tot en met 31 mei 1994 worden gestuurd naar de Stichting mr. A.E. Ribbius Peletierfonds, Universiteit voor Humanistiek, Postbus 797, 3500 AT Utrecht.

De criteria die gelden voor de toekenning van de prijs houden in dat deze een beloning kan zijn voor de bijzondere inzet van

de betrokkene, hetzij als vrijwilliger, hetzij als professioneel werker. In het laatste geval dient de inzet het dagelijks werk te overstijgen. De prijs dient bovendien een stimulans te zijn voor de omgeving en het werk, dat enige continuïteit in zich hoort te hebben. De aandacht gaat daarbij in eerste instantie uit naar iemand die afkomstig is uit, of affiniteit heeft met de humanistische beweging.

De jury die de voordrachten beoordeelt, bestaat uit: mevrouw M. Vos-Van Gortel (lid van de Raad van State en voorzitter van de jury), mevrouw L. Blontrock (erevoorzitter van het Humanistisch Verbond België), en mevrouw M. van Genabeek (staffunctionaris van Humanitas).

Mevrouw mr. A.E. Ribbius-Peletier (1981-1989) heeft haar leven lang geijverd voor de emancipatie van de vrouw. Jarenlang was zij voorzitter van de vrouwenbond van de SDAP, later PvdA. Ze was de eerste vrouwelijke gedeputeerde van Noord-Holland en de oprichtster van het vrouwenvormingscentrum De Born. In 1958 werd zij als eerste vrouw benoemd tot lid van de Raad van State. Bij haar overlijden in 1989 legateeerde mevrouw Peletier een deel van haar vermogen aan het Humanistische Opleidingsinstituut/Universiteit voor Humanistiek. In de geest van haar leven is het legaat bestemd om humanisme en vrouwenemancipatie in theorie en praktijk te steunen. Voor dit doel heeft de Universiteit voor Humanistiek in 1990 de Stichting mr. A.E. Ribbius-Peletierfonds opgericht.

★★★

Jaarvergadering van de VVHGW

De Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk heeft op 29 januari haar jaarvergadering gehouden. Raadsvrouw Jaqueline Ypema was uitgenodigd

om een inleiding te houden over relatieveringen door humanistische raadslieden, maar zij was helaas wegens ziekte verhinderd. Daardoor werd alle tijd besteed aan de toekomst van 'de vrije vestiging'. Ko Burger hield een inleiding onder de titel 'Het einde van het vrijgevestigde humanistisch geestelijk werk'. Hij trachtte realistisch op te sommen wat in de afgelopen jaren bereikt was op het terrein van de vrije vestiging. Dat leverde geen al te grote oogst op. Een klein aantal mensen heeft in de afgelopen jaren ongeveer 200 mensen als cliënt over de vloer gehad.

De langzaam aan oude twist over de zeggenschap van het Humanistisch Verbond heeft de ontwikkelingen gedeeltelijk in de weg gestaan. Daarnaast lijkt de maatschappij nog niet rijp te zijn voor het bieden van een plaats aan vrijgevestigde geestelijk werkers uit de traditionele geestelijke richtingen.

Op de vergadering is besloten dat, ondanks de tamelijk geringe resultaten, de vereniging zal voortbestaan. De voornaamste activiteit zal in de komende tijd bestaan uit het ondersteunen van de oprichting van de algemene vereniging van geestelijk werkers 'Albert Camus', omdat men verwacht dat de ontwikkeling van een professionele infrastructuur, een beroepscode voor geestelijk werk en gezamenlijke communicatie over het beroep, een steun in de rug van vrijgevestigde raadslieden zal zijn.

De inleiding van Ko Burger en een kort verslag van de dag wordt door de vereniging uitgegeven in het boekje *Het einde van het vrijgevestigde humanistische geestelijk werk* in de serie Aktuele Teksten van Interior (AT nummer 6).

U kunt dit boekje (28 pag.) bestellen door f 5,- plus f 1,90 verzendkosten (dus f 6,90) over te maken op gironummer 278238 van de VVHGW, Ermelo (Alleen van giro naar giro storten).

De humanistenbijbel van koningen, profeten, priesters, kroniekschrijvers en andere wijzen

Paul Cliteur en Douwe van Houten (red.), *Humanisme, theorie en praktijk*. De Tijdstroom, Utrecht. ISBN 90-352-1486-2. 512 pag. f 99,00.

Ter inleiding

Onlangs zei een gevangene verontwaardigd tegen mij: "De bijbel is helemaal geen christelijk boek. Zoveel wreedheid, goddelijke wraak, vernietigingsdrang en bedreigingen, dat is toch helemaal niet christelijk". Deze gevangene had een tijdje in de isolatiecel gezeten en daar is – nog altijd! – de bijbel de enige toegestane lectuur. Een soortgelijke ervaring deed ik op bij het lezen van *Humanisme*. Ik las zoveel verschillende en onderling tegenstrijdige artikelen, dat de vraag rees: wat bedoelt men momenteel precies met 'humanisme'? Hierover doordenkend herinnerde ik mij, dat elke grote geestelijke beweging verschillende geestelijke stromingen in zich verenigt; en binnen elke geestelijke beweging kun je koninklijk, priesterlijk en profetisch denkende personen onderscheiden. En die liggen regelmatig met elkaar overhoop. En dat zijn niet altijd zulke grote jongens als het klinkt. De bijbelse koningen bijvoorbeeld waren doorgaans koning over een gebied niet groter dan de provincie Brabant, de belangrijkste profeet was getroost toen hij hoorde dat er nog 7.000 volgelingen waren en op een cruciaal moment bestonden de priesters uit een oude vader met

twee corrupte zonen. Maar toch leverden zij samen een eeuwen trotserende geestelijke beweging op. Iets dergelijks herken ik in deze nieuwe bijbel, dit handboek van het humanisme. Als gids en steun bij het lezen – en ik hoop dat velen het lezen, in het gezin, op vakantie, op school of met een studiegroep – deel ik hierbij de artikelen in, ieder naar hun soort. Zo kom ik tot het volgende indeling:

Een aantal koninklijke stukken

Koningen wijzen onder het uiten van lof en vreugde ieder zijn plaats en herkomst in hun rijk, en zij vertrouwen op de toekomst. Als opvallend koninklijke stukken noem ik:

Derkx 'Wat is humanisme? Hoofdpijnen in de Europese humanistische traditie en hun actuele betekenis'. Het is misschien verstandig om met dit artikel te beginnen omdat dit de meeste houvast biedt bij de lezing en plaatsing van diverse andere artikelen. Derkx geeft – veelal via citaten – de volgende loftuitingen op het humanisme: humanisme staat voor typisch menselijk, gevormd, beschaafd, mild, vergevingsgezind, onbaatzuchtig, hoffelijk, liefvallig, fijnzinnig, levenskunst, een poging iets moois en iets leuks van ons leven te maken, enz. enz. Als koninklijk perspectief voor het humanisme stelt hij dat het principieel mondiale – en dat is veel meer dan Nederlandse of Europese – pretenties heeft. Tenslotte meent hij dat 'het humanisme' vier humanismen omvat: vormingshumanisme, moreel-politiek humanisme, het humanisme als levenskunst en het humanisme als

universeel menselijke levensbeschouwing. Kwant geeft de toon voor een aantal discussies rond christendom en humanisme aan met zijn artikel over 'Het Renaissancistische humanisme'. Hij geeft meeslepende citaten en inhouden van dit humanisme, zodat heimwee naar de oude tijden de lezer overvalt. Wat te denken van dit citaat: "Zij (de denkers van de Renaissance – GP) weigerden als inquisitie te fungeren. Zij vielen niet bij en vielen niet af. Zij bewonderden de teksten en lieten de waarheidsvraag in het midden (). En juist daarom waren zij gevaarlijke mensen" (p. 34). Overigens, dit boek is werkelijk een gouden doos van citaten. Alleen al daarom is het boeiende lektuur. Fresco vindt dat het humanisme de typisch westerse erfenis is van Jeruzalem, Athene en Rome (p. 43). De verschillende stromingen, de verhouding met verschillende vormen van godsgeloof duidt hij prachtig aan en zegt in zijn samenvatting: "De meeste waarden hebben humanisten met de christenen gemeen, maar zij hebben geen verankering ervan in Gods gebod. () Dit probleem heeft lange tijd niet geklemd. () De traditie van openheid en dialoog, van de mogelijkheid dat anderen een beter inzicht kunnen hebben behoort ook tot de traditie, waarop moderne humanisten kunnen voortbouwen" (p. 51-52). Verderop in dit boek zullen met name de profetische schrijvers dankbaar van deze traditie gebruik maken.

Thoenes noemt als bijzondere kenmerken van humanisten onder andere: vertrouwen in menselijke waardigheid, zelfvertrouwen, tolerantie en eigenzinnigheid (p. 65). Het nieuwe denken in de vorige eeuw wordt een instrument tegen volksmisleiding en voor de bevrijding uit kerkelijke voogdij. Hij citeert Allard Pierson: "Leven op aarde heet dus bij ons leven voor de verbetering

van de aarde" (p. 60). Aan het eind van zijn overzicht over de geschiedenis van het humanisme in Nederland komt hij uiteraard bij Van Praag terecht en besluit met de geruststellende opmerking: "In grote lijnen is het humanisme nog binnen het kader gebleven dat Van Praag er destijds voor ontworpen heeft, een kader dat ruim genoeg lijkt om de 20e eeuw nog te kunnen uitdienen" (p. 64). Maar – misschien een koninklijke verspreking – die eeuw duurt nog maar 6 jaar!

Het artikel van Kunneman zou ik willen typeren als een artikel van een koning in onrust. Enerzijds is hij overtuigd van de superioriteit van het humanisme boven het postmodernisme: "...duidelijk (zal) worden hoezeer ook het postmoderne denken zelf verworteld is in het humanisme, dat zij kritiseert" (p. 76). Anderzijds meent hij dat de kern van het postmoderne denken is "dat de westerse cultuur zelf in hoge mate nihilistisch is, dat haar moraliteit strijd en geweld toedekt, dat haar nominale betrokkenheid op autonomie en individualiteit steeds weer gepaard blijkt te gaan met uitsluitende, gewelddadige vertogen en praktijken, ook en juist wanneer die zich als humanistisch afficheren en hogere menselijkheid in het vaandel dragen" (p. 76). Hij stelt aan het slot van zijn bijdrage dat "het er alle schijn van (heeft), dat ondanks de voortschrijdende ontkerkelijking, niet zozeer humanistische redelijkheid en zedelijkheid de boventoon voeren, alswel darwinistische marktprincipes en pavlovianse aanpassing aan consumptisme en carriérisme" (p. 76).

Profetische artikelen

Profeten wijzen, met veroordeling van bestaande gewoonten en praktijken op nieuwe wegen en perspectieven. Ik noem uit dit boek:

De profetie van de terugkeer naar het heidens humanisme: Het artikel van Elders maakt aan vele illusies een einde. Als een oud-testamentische profeet veegt hij de vloer aan met het moderne humanisme. Hij zet Van Praag neer als "Hollands-burgerlijk consensus humanisme" (p. 83), meent "Het humanisme is de nieuwe wijn in oude christelijke zakken" (p. 89), beschrijft de vrijheid van de humanistische esthetiek als "de vrijheid van de gevangenis met regelmatige, vaste bezoektijden" (p. 96) en stelt in zijn samenvatting dat het moderne humanisme zijn oude traditionele bronnen heeft vergeten en genegeerd en innerlijke samenhang mist (p. 97). De toekomst van het humanisme ligt in de terugkeer naar "het heidense humanisme in zijn profane en spirituele traditie, het boeddhisme en aanverwante niet-westerse levensbeschouwingen" (p. 97), zo luidt zijn conclusie. De profetie van het religieus humanisme: Van Steenbergen worstelt met zijn ontdekking dat in het zelfbeeld van de meeste humanisten bovenaan staat: "Een humanist is ongodsdienstig" (p. 171). Feitelijk voert hij een pleidooi voor religieus humanisme, waarbij hij religieus omschrijft als 'transpersoonlijke zinging' (p. 175). In zijn pleidooi gaat hij zover dat hij stelt: "Door religie als een gepasseerd station te zien sluit men zich niet alleen af voor ontwikkelingen op het gebied van de spiritualiteit zelf, maar verliest men ook voeling met wat er in de wereld van het feminisme, de milieubeweging, de psychologie, de managementkunde en de natuurkunde aan nieuwe ontwikkelingen gaande is..." (p. 181). De profetie van het ethos van de gastvrijheid: Duyndam stelt in zijn artikel over humanistisch ethos: "humanisme doet zich in de geschiedenis vooral voor in culturele overgangperiodes, waar die

overgang er een is van minder naar meer vrijheid" (p. 187). Terloops deelt hij – zonder bronvermelding – mee dat de denkbeelden van het Humanistisch Verbond door 40 tot 50% van de Nederlandse bevolking worden gedeeld (p. 187) en besluit zijn artikel met de conclusie dat het humanisme voor een heroriëntatie staat: "Wat wij nodig hebben is een humanistisch ethos van de gastvrijheid" (p. 196). Dit slot zweeft als een mooie balon boven zijn artikel. Ik ben benieuwd wat hij concreet bedoelt. Moet elke humanist gastvrijheid uitoefenen? Als de helft van de Nederlandse huishoudens (die 50%) een vluchteling in huis zou nemen zou er plaats zijn voor een kleine 3 miljoen vluchtelingen in ons land. Is dat zijn bedoeling? Zo niet – bijvoorbeeld wegens de beperkingen van de moderne huisvesting – wat is dan de bedoeling van dit ethos?

De profetie van de planetaire visie: Brobbel vertelt de geschiedenis van levensbeschouwelijk vormingswerk. Van professioneel vormingswerk naar vormingswerk in 'de existentiële leegte' (p. 300). Hij stelt dat het werk niet meer plaatsvindt op basis van levensbeschouwing maar "op basis van geprofessionaliseerde, marktgerichte deskundigheid..." (p. 302). Op basis van het feit dat onze samenleving steeds meer multicultureel wordt, pleit Brobbel voor een planetaire visie. "(Dan) is het () beter om van humaniserend vormingswerk te spreken dan van humanistisch vormingswerk" (p. 305).

De profetie van het humanisme van het laten: Jorna schrijft over 'professionaliteit spiritueel gedacht' en voert een pleidooi voor 'het laten'. Op pagina 309 stelt hij: "Ook professionals die werken met mensen zijn veelal meer gericht op het doen dan op het laten, zelfs zodanig dat hun handelingen weinig tot geen of averechts

effect kunnen hebben". Het humanisme heeft een activistisch mensbeeld (p. 315) en dat is een basisfout. Hij citeert A. Roselaar: "Wat moeten we dan doen? Daar zit nu juist het knelpunt. Er is heel weinig meer te *doen*, maar wel heel veel te *laten*" (p. 312). Nog een kernzin uit dit artikel: "Er is geen einde, er is geen begin, het enige zijnde is wisseling" (p. 317). Ik vraag mij af, als wij werkelijk alle activisme en dogmatisme zouden laten varen, wie zou dan nog een boek als dit schrijven? En waar zou de wisseling dan vandaan komen?

De profetie van het recht van de vrouw als de ander: Vanaf de eerste zin van haar bijdrage: "Dat wat me het hele leven als de grootste smaad voorkwam – om als een vrouw geboren te zijn..." (p. 418), een citaat van Hannah Arendt, – tot de laatste zinnen: "Vrouwen zouden niet op grond van het gelijkheidsbeginsel moeten worden gedwongen zich te *assimileren* aan de nog steeds door mannen gedomineerde cultuur. () Vrouwen kunnen beter onder ogen zien dat zij buitengesloten worden. () Humanisering van (de inhoud van – GP) het recht is noodzakelijk om het recht van de vrouw als de ander en in relatie tot de ander eindelijk te erkennen" (p. 431), vertelt Gunning dat bijna 50% van de mensen in ons land binnen niet-humaan recht en in een niet-humane praktijk moet leven.

De profetie van het ecocentrisch humanisme: Achterberg stelt in 'Milieucrisis en humanisme' de industriële samenleving en de natuur op onze planeet ter discussie en op het spel. Hij kiest voor een ecocentrisch humanisme en meent dat in het licht van de milieucrisis onder andere de uitgangspunten van de humanistische levensovertuiging opnieuw moeten worden doordacht.

Priesterlijke artikelen

Hiermee bedoel ik de artikelen, die zich bezig houden met de opleiding tot en de uitoefening van de priesters van het humanisme in diverse professionele praktijken. Een aantal artikelen zijn ondergebracht in het hoofdstuk Praktische humanistiek, maar ook de artikelen over humanisme en publieke omroep, humanisme en nederlandse ontwikkelings-samenwerking, een humanistische visie op onderwijs en PFJ-recht kunnen hier toe worden gerekend.

Kroniekschrijvers en andere wijzen

In het boek zijn een aantal voortreffelijke kronieken opgenomen, onder andere een artikel over het Humanistische Verbond zelf, een zeer wijs artikel van Laeyendecker over het Humanistisch Verbond en andere levensbeschouwelijke organisaties (dit artikel werkt bij mij als een overvloedige regenbui op de uitgedroogde en stoffige discussies tussen de levensbeschouwingen in Nederland) en artikelen over humanisme en mensenrechten, verzorgingsstaat en kwaliteit van leven. Nu ja, teveel om elk artikel recht te doen.

Tenslotte: kritiek en lof

Kritiek: Ik mis de woede in dit boek. Het uiten van woede is – of was – geen *bon ton* in kringen van het Humanistisch Verbond. Toch mis ik de woede over en de plaatsbepaling ten aanzien van mensonterende toestanden. Ik noem er drie: overbevolking, etnische zuivering en misstanden in gevangenissen en tehuisen. De wereldbevolking is op weg naar 10 miljard mensen. Dat aantal schept voor mij het beeld van een sprinkhanenplaag die deze planeet dreigt te vernietigen. Wie kan 10 miljard exemplaren respecteren als mensen? Pauselijke encyclieken en andere instellingen die deze plaag mede

veroorzaken behoren door humanisten te worden bestreden.

Voor de politiek van etnische zuivering geldt hetzelfde. Politieke plaatsbepaling door het humanisme is daarom belangrijk, omdat het humanisme onder andere is voortgekomen uit elite – en etnisch zuivere – kringen.

De gevangenissen in Nederland worden uitgebreid tot fabrieken van misdaad en straf. In de politiek wil men criminaliteit en recidivisme bestrijden, maar vraagt zich geen moment af welke verwoestende gevolgen gevangenisstraf op gevangenen (criminelen, maar ook geestelijk zieken, al te naïeven en onschuldigen) heeft. Ik mis het oog voor en de woede tegen inhumane praktijken in tehuisen en inrichtingen in dit boek.

Lof: Na de 2e wereldoorlog stonden de humanisten voor de vraag of zij een eigen zuil zouden oprichten of niet. Velen waren en zijn daar tegen. Het humanisme is te open, ondagmatisch en vrij om een harde zuil te worden. Maar nu alle zuilen onderhevig zijn aan een zwaar erosieproces, de communistische ideologie is omvergeworpen, de socialistische ideologie zwaar wordt bekritiseerd, de christelijke ideologie onderhevig is aan een verdampingsproces, de kapitalistische ideologie als gevaarlijk wordt herkend..., nu rijst als een phoenix uit de as van de bestaande zuilen het humanisme op. Dat is het beeld dat dit boek kan oproepen.

Een jarenlang vooraanstaand communiste drukte het onlangs op de TV zo uit: "En toch heb ik altijd van mensen gehouden." Mensenliefde blijft over als ideologieën verdwijnen. De lezer die de reeks humanistische organisaties overziet die in dit boek worden genoemd, komt onder de indruk van de macht van de aantallen en getallen van het humanisme. De vraag komt op: waarom is er eigenlijk geen

humanistische politieke partij ontstaan? Het antwoord luidt: alle politieke partijen in ons land zijn al, op enkel kleintjes na, humanistische partijen geworden. Kortom, het humanisme in Nederland is geen zuil maar een monument. Dit boek getuigt daarvan.

Gustaaf Prast, gevangenispredikant

Humanistische theologie in de boeken van de Edmund Husserl-Stichting

Als 'een nieuwe reeks publikaties over spiritualiteit, cultuur en zingeving', zo worden de boeken van de in 1993 opgerichte stichting Edmund Husserl gepresenteerd. De wijsgerig-fenomenologische benadering van Husserl vormt de inspiratie voor deze nieuwe reeks. "Zijn benadering impliceert onder meer dat onze menselijke kennis geldigheid bezit, wanneer zij gebaseerd is op waarnemingen via de eigen zintuigen en zo voortkomt uit de directe ervaring van de mens. Zijn streven naar een directe communicatieve benadering van mensen, bepaalt de toonzetting van de reeks", aldus de stichting. De reeks krijgt het motto 'Van beneden naar boven' mee. Hieronder zal ik de eerste drie boeken bespreken. Ik geloof dat we kunnen zeggen dat met deze publikaties een nieuwe theologie geboren is, die ik 'humanistische theologie' zou willen noemen. Wanneer geloof verbreed wordt tot 'spiritualiteit, cultuur en zingeving', wil het nog weleens gebeuren dat spiritualiteit, cultuur en zingeving *versmald* worden tot geloof. Dat is bij deze reeks niet het geval. Vanuit een eerlijke betrokkenheid bij de gelovigen worden studies verricht naar het levensbeschouwelijke wel en wee van echte mensen. De boeken verschijnen bij uitgeverij Gianotten in Tilburg.

Gérard P.P. van Tillo, *Onder tekens van macht en schijn. Het religieuze (semiotische bijdrage aan de godsdienstsociologie)*, Tilburg, 1993. ISBN 90-6663-023-X, 32 pag., f 17,50.

Deze rede bij de aanvaarding van een hoogleraarschap in de godsdienstsociologie aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Universiteit van Amsterdam gaat uit van het gegeven dat er een intrinsieke relatie is tussen religie en macht. Toegespitst op de christelijke kerken, stelt van Tillo dat die zich niet zouden moeten manifesteren als machtsinstituten, maar als toevluchtsoorden voor de slachtoffers van macht. Hij pleit ervoor dat de kerken zich meer open stellen voor oecumene en dialoog met de niet-christelijke godsdiensten. De kerken zouden niet meer, zoals vroeger, zoals zo vaak, "iets van boven af moeten opleggen, maar moeten bijdragen tot een mentaliteitsverandering van onder af, van beneden naar boven" (p. 26). "Op deze wijze zouden de christelijke kerken een brug kunnen slaan tussen de verschillende ontwikkelingen op religieus, levensbeschouwelijk en spiritueel gebied en zo een eigentijds draagvlak kunnen vormen voor de evangelische waarden waar zij als christelijke kerken voor willen staan", aldus van Tillo (p. 26).

Frits Beelen, *De vergeten gelovige. De tragiek van het pastoraat*, Tilburg, 1993, ISBN 90-663-022-1, 164 pagina's, f 42,-.

Deze dissertatie van de in Tilburg gepromoveerde Frits Beelen neemt een casus van kerkopbouw in een katholieke parochie als onderzoeksveld naar de geloofs-ervaringen en -behoeften van gewone gelovigen, alsmede de motivering van de pastores voor hun pastorale aanbod aan

de gelovigen. Het pastoraat wordt gezien als verbonden met de mens in wording, volgens de vier ontwikkelingsfasen van Erikson en dit soort pastoraat wordt benoemd als dienstverlening (diaconie). Het boek lijkt zich zo te ontvouwen als een tweeluik met enerzijds de bewoners van een nieuwbouwwijk ergens in midden-Brabant, anderzijds de pastores die deze mensen een aanbod doen dat tot doel heeft een geloofsgemeenschap op te bouwen. Doordat de opbouw van meet af aan 'van onderop' wordt aangepakt, ontstaat een zeer boeiend beeld van het katholieke geloofsleven en het moderne pastoraat.

Er is echter nog een derde luik aan het werk, namelijk de gang van het onderzoek zelf. De auteur gaat moeilijke vraagstukken aangaande geloof niet uit de weg. Zo gaat hij uitgebreid in op de verhouding tussen religieuze ervaring en de geloofwaardigheidsstructuur van de godsdienst. De ambivalenties die bij gelovigen leven ten aanzien van godsdienstige groepsvorming worden erkend. Beelen ontwikkelt een nieuw, op communicatie en ondersteuning van de eigen identiteit van de gelovige gericht pastoraat. De groepsvorming fungeert daarin als medium voor zingeving (p. 71). Dit nieuwe pastoraat is echter grotendeels ook een constructie van Beelen zelf als onderzoeker.

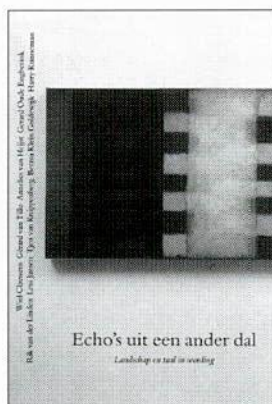
De werkelijkheid van de katholieke kerk begin jaren tachtig *lijkt* te stroken met de idealen van communicatie en opbouw van onderop die Beelen ons schetst. Het boeiende van deze dissertatie is nu, dat hij gaandeweg de eigen idealen, het eigen optimisme over de mogelijkheid van veranderingen in de katholieke kerk, als onhaalbaar onderuit haalt. De opbouw van de kerk als 'volk van God' is weliswaar de nieuwe theologie van die tijd,

maar deze theologie wordt niet met de gelovigen zelf 'geëxploreerd'. Het doet er eigenlijk niet toe, toch, wat het volk er van denkt. Ze blijven instrument van kerkelijke structuur en institutionele macht en de tragiek van het pastoraat is, dat het daar nolens volens aan mee doet: de gelovige wordt als uitgangspunt van het pastoraat genomen, maar zijn leefwereld wordt uiteindelijk toch over het hoofd gezien (p. 97). De oorzaak hiervan is, volgens Beelen: "In deze structuur van handelen is er geen systematische plaats voor de gelovigen als subject, als iemand die vanuit eigen ervaringen betekenis toekent. Er is slechts ruimte voor participatie aan de doelstellingen van de pastor. Het mankeert in deze aanpak aan analyse

van de feitelijke godsdienstige werkelijkheid, zoals deze zich in de naar geloof zoekende mens manifesteert" (p. 97). Zo komt dus van het hele idee van de onderzoeker over communicatie en geloofs-ervaringen als bouwstenen voor kerkelijk opbouwwerk niets terecht. Dit levert een fijnzinnige schets van een andere casus op, namelijk die van de pastor-in-opleiding en wat daar mis kan gaan, maar dit leidt niet tot de toch min of meer voor de hand liggende conclusie, dat je kennelijk niet in de kerk moet zijn om mensen in hun godsdienstige zoektocht naar een zinvol leven te voorzien van een dienstbare existentiële begeleiding. Het staat de auteur te prijzen dat hij de kont niet tegen de kerkelijke krib gooit, maar daar-

EDMUND HUSSERL - STICHTING

De vergeten gelovige *De tragiek van het pastoraat*; Frits Beelen

ISBN 90-6663-022-1 à f42,00

Echo's uit een ander dal *Landschap en taal in wording*;

Wiel Claessens, Gérard van Tillo, Leni Jansen e.a.

ISBN 90-6663-025-6 à f42,00

Uitgeverij H.Gianotten B.V. Tilburg
Postbus 9228 5000 HE Tilburg 013 - 425050

door gaat zijn zeer interessante boek eigenlijk als een nachtkaaars uit. Beelen zoekt zijn heil bij Habermas die het handelen wil ontdoen van machtsuitoefening. Hij blijft staan voor het gegeven dat de kerkelijke werkelijkheid kennelijk berust op een zienswijze die zich niet of in ieder geval te weinig stoort aan het godsdienstig bewustzijn van de gelovigen: "Gelovig handelen wordt beschouwd vanuit een hoogte: van boven naar beneden kijkend" (p. 138). De visie van Kunneman op Habermas volgend, stelt Beelen ten slotte dat de leefwereld van de gelovigen als persoon gekenmerkt wordt door een aangetaste vrijheid. De kerk is niet identiek aan de levenswereld van de gelovige, maar de gelovige is ook niet een volledig vrije persoon, omdat zijn leefwereld niet onafhankelijk van overgeleverde kerkelijke structuren functioneert (p. 144). En zo eindigt dit zeer boeiende boek met een onopgeloste anti-these tussen de structuren kerkelijke macht en de kwetsbare zoektocht in het geloof, met vallen en opstaan, van de gewone man. De enige (vergeten) gelovige die ten slotte echt aan het woord komt is de onderzoeker zelf. Voor geestelijk verzorgers is dit boek zeer de moeite waard. Al lost het de tragische paradoxale positie van de pastor niet op, als steun voor de gelovige en voor de kerkelijke structuur tegelijk, de betrokken analyse van Beelen werpt er een belangrijk licht op dat de pastorale praktijk niet onberoerd zou moeten laten.

Wiel Claessens e.a., *Echo's uit een ander dal. Landschap en taal in wording*, Tilburg, 1993, ISBN 90-6663-025-6, 183 pag., f 42,-.

De lezer die graag proeven wil zien van wat ik humanistische theologie noem,

moet dit boek lezen. De artikelen ademen dezelfde geest als het tijdschrift *Speling*, een tijdschrift voor (katholieke) bezinning dat ook door Gianotten uitgegeven wordt, evenals de boeken van 'beneden naar boven' van de Edmund Husserl Stichting. Het boek bevat een aantal artikelen, gedichten, korte meditaties, die allemaal een poëtische uitdrukkingen van het gevoel van de zoekende gelovige mens zijn, of die daar over gaan. Men vindt er bevrijdingstheologie, narratieve theologie en narratieve ethiek, levenswijsheden naast enkele artikelen over pastoraat. In het verhalende betoog van Tjeu Knippenberg en Wiel Claessens komt dezelfde scheidslijn voor waarlangs Beelen in zijn dissertatie heel lang heeft staan te mijmeren, die tussen het behoud (van de kerkstructuur) en de voortgang (van de gelovige en de solidariserende wetenschappelijk onderzoeker). De bijdragen in dit boek zijn allemaal zeer boeiend en lezenswaardig, voor wie zich bewust met zingevingsvraagstukken bezighoudt. Het boek ziet er ook heel mooi uit, net als de andere uitgaven van deze serie 'van beneden naar boven'. De kunstwerken van Ton Frenken op het omslag en tussen de artikelen in maken het boek tot een geïnspireerd en kunstzinnig product. Het maakt zo'n perfecte en mooie indruk dat de lezer onmiddellijk met enig medelijden aan de samenstellers moet denken, telkens als zij een gebrek in de spelling of het zetsel van de tekst tegenkomen. Er staan nogal wat drukfouten in. Niet dat ik dat erg vind, helemaal niet, maar je aandacht wordt als het ware naar die drukfouten getrokken als je zo'n mooi boek in handen hebt. Perfectionisme is een gevaarlijk iets. De opbouw van het boek is zo ingericht dat het laatste artikel, van de hand van Harry Kunneman, een tamelijk zwaar accent krijgt. Het wordt opgediend als

een glanzende vrucht op een even glanzende schaal, zelfs met een korte inleiding van Gérard van Tillo en voorafgegaan door een getekend wit in zwart vierkant van Frenken. Het artikel van Kunneman is een pleidooi voor levensbeschouwelijke beweeglijkheid die overeenstemt met het beweeglijke post-moderne bestaan van naar inspirerende ontmoetingen uitziende individuen. Het artikel is getiteld: 'De natijid en het humanisme'. De vragen: Tijd waarna? of Wat na die tijd? en Hoezo humanisme? worden door de tekst van Kunneman niet beantwoord. Het bekende verhaal van het einde van de Grote Verhalen en de ingewikkelde en overleefde kerkelijke en genootschappelijke levensbeschouwelijke structuren worden hier snel onder deze pakkende titel gepresenteerd. Het funderingsdenken van de kerken leidt tot tegenstellingen en deklassering van de persoonlijke zingeving van individuen. De postmoderne wending wordt geïntroduceerd en hopla! In het bestek van dertien pagina's wordt dan ook nog een vernieuwde geestelijke verzorging en een nieuw humanistisch raadswerk geïntroduceerd. Dat is een beetje teveel. De apotheose van dit boek is hierdoor een verbrokkeld en weinig helder sluitstuk geworden. Waarom zouden de redacteurs van dit boek bij de tweede druk het slotartikel niet vervangen door een verhandeling over *humanistische theologie*? Hun inspirerende zingevingsarbeid heeft er recht op. Ze zijn er immers zelf de uitvinders van?

Ko Burger

F.A.M. Kortmann, H.J.G. Kempen en H. Procee, *Westerse normen in de geestelijke gezondheidszorg*, Ambo, Baarn, 1993. 80 pag. ISBN 90-263-1279-2. Prijs f 21,50.

Deze bescheiden bundel van drie voordrachten, gehouden op een bijeenkomst van het katholiek Studiecentrum voor Geestelijke Volksgezondheid (KSGV), voorzien van een Ten Geleide en een Terugblik stelt een ingrijpende maar broodnodige vraag aan hulpverleners in de geestelijke gezondheidszorg, die meer en meer cliënten ontmoeten uit een andere culturele traditie dan die van de hulpverlener: In hoeverre spelen in zo'n hulpverleningsproces westerse normen hen parten? Natuurlijk treed je de cliënt uit een andere cultuur onbevangen en met een open belangstelling voor diens beleavingswereld, inclusief de culturele bepaaldheid ervan, tegemoet. Je hebt ongetwijfeld ook een "verhoogd besef van je eigen, al even cultuurbepaalde, professionele kennis en kunde" (p. 7). Dat klinkt mooi en lijkt gemakkelijker dan het is. De psychiater Kortmann bespreekt enkele ervaringen die hij opdeed in Ethiopië. Hij moest vaststellen dat zijn normen voor geestelijke gezondheid en het bevorderen ervan nogal eens aanzienlijk verschilden van die van Ethiopiërs, ook van de studenten psychiatrie die hij daar moest opleiden. Zijns inziens zal het de hulpverlener nooit lukken zijn cultuurbeoordelende reflex volledig te onderdrukken (p. 9). De term 'reflex' lijkt me hier zeer op zijn plaats. Wat de hulpverlener door studie en scholing met zijn verstand wellicht zal hebben leren inzien en tot op zekere hoogte zal hebben getraind, gaat wellicht toch niet zo diep dat het de onder- en onbewuste sfeer van reflexen en vanzelfsprekend geworden automatismen raakt.

De vraag van dit boekje raakt nu juist aan 'automatismen', vooronderstellingen die bij ons zo algemeen cultureel geaccepteerd zijn dat ze vanzelfsprekend en daarmee 'universeel' lijken te zijn.

De cultuurpsycholoog Kempen belicht het beeld van het autonome, zichzelf verwerkeliijkende individu. Kenners van etnopsychiatrie en transculturele hulpverlening zijn zich intussen goed van de beperkingen van dat mensbeeld bewust. Kempen bespreekt de scherpe zelf/niet-zelf grens, die kenmerkend is voor de westerse zelfopvatting en die, in contact met niet-westerse zelfopvattingen waarvoor een diffuse zelf/niet-zelf grens karakteristiek is, niet anders dan problemen kan opleveren, zodanig dat de cultuurgebonden opvattingen wellicht zelfs onvertaalbaar zijn (p. 33). Dat betekent dat "veel van wat ten onzent doorgaat voor wetenschappelijke verantwoorde ideeën over het zelf... in feite niet meer dan een projectie van historisch specifieke, plaatselijke, in casu Noordatlantische praktijken" is (p. 36). Het belang van dit besef is dat hulpverleners kunnen leren inzien dat een 'plaatselijke' psychologie niet alleen het begrip tussen culturen belemmert, maar ook het begrip tussen allerlei groepen binnen de eigen samenleving kan blokkeren. Zijn er dan in het geheel geen universalia 'across time and cultures'? Kempen geeft niet gemakkelijk op. Ondanks zijn instemming met het onder sociologen breed geaccepteerde idee van de 'Social construction of reality' (Berger/Luckmann 1966) zoekt hij naar een "inhoudelijke redelijkheid van het lichaam", niet in de zin van een naïef realisme, maar een *natief*, een geboortelijk, een voorcultureel en universeel realisme. Kempen zoekt achter de vele cultuurhistorisch bepaalde en beperkte zelfopvattingen een aantal universele zelfvariabelen,

taken, klussen, waaraan geen mens voorbij kan.

In de laatste bijdrage schetst de filosoof Procee uitgangspunten in het debat van universalisten en relativisten. De vruchten die zo'n debat volgens hem kunnen opleveren voor de geestelijke gezondheidszorg. Universalisme en puur relativisme zijn volgens Procee beiden fundamentalistisch. Ofwel de waarden van het universele, ofwel die van de afzonderlijke culturen apart worden als het ware heilig verklaard. Hij pleit voor een derde weg, het pluralisme. "Het neemt zowel de culturele heterogeniteit serieus, als de eigen culturele grondloosheid. Het is strikt antifundamentalistisch. Het kijkt met vreemde ogen naar andere culturen, maar tevens naar de eigen. Tegelijk behelst het een elan: dat mensen proberen elkaar aan de haren uit het moeras te trekken" (p. 63). Procee trekt aan het einde de lijn door naar de geestelijke gezondheidszorg, waar het allemaal om gaat. Deze zorg is gericht op 'het goede leven'. In navolging van Gilligan pleit hij voor een psychologie en ethiek waarin betrokkenheid en autonomie worden geïntegreerd. Het bevorderen van 'het goede leven' betekent dan het bevorderen van het vermogen tot heterogene interacties. Toegepast op de psychotherapie betekent dat vervolgens dat niet alleen vrijwel uitsluitend aandacht wordt besteed aan het verhogen van de weerbaarheid van de hulpvrager maar ook aan het veranderen van het leefmilieu en de cultuur die 'het goede leven' in de weg staan. Dat vond ook Trimbo in 1980 reeds. Hulpverleners staan hier vaak betrekkelijk machteloos. Maar in het kader van de multiculturele, pluralistische samenleving komt dit thema in een nieuw licht te staan. Procee sluit af met enkele conclusies, waaronder:

- Denk minder in vastigheden en meer in termen van interacties en processen.
- Wees voorzichtig met het begrip identiteit; veelal is de functie ervan zichzelf en anderen in een afgesloten hok te plaatsen, waar ze niet uit mogen komen.
- Houd er rekening mee dat hetzelfde kan gelden voor de eigen professionele identiteit. Ik voeg er aan toe: voor de gehele eigen identiteit, het interpretatieve zelfconcept.

Alphons van Dijk

Anthony Giddens. *Modernity and Self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge, Polity Press, 1991. 256 pag. ISBN 0-7456-0889-2. Prijs plm. f 74,-.

Het hier besproken boek krijgt in het huidige onderwijs voor humanistici nogal wat aandacht. Vandaar deze keer een recensie van een engelstalig boek.

De Engelse socioloog Anthony Giddens onderzoekt in *Modernity and Self-identity* de relatie tussen individuen en de moderne maatschappij. Deze laatste is erg dynamisch, laat weinig ruimte voor traditionele gewoonten en gebruiken en heeft een mondiaal karakter. Het dagelijks leven van de mens in deze laat-moderne tijd, zoals Giddens dat noemt, speelt zich niet meer alleen op het lokale vlak af: door de hoogontwikkelde communicatiemiddelen komen de wereldproblemen en de hele wereldgeschiedenis onze huiskamer binnen. We begeven ons hierdoor vrij door de tijd en de ruimte. Dit heeft ons traditionele zekerheden ontnomen. In plaats daarvan doen wij het met de betrouwbaarheid van (toetsbare) wetenschappelijke kennis en is twijfel een alge-

meen existentieel aspect van ons bestaan geworden. 'Expert-systems' ondersteunen ons bij het vormen en veiligstellen van onze identiteit.

Giddens hanteert *vertrouwen* als sociologisch basisbegrip; vertrouwen, dat we het alledaagse leven aankunnen als individu, temidden van allerlei abstracte administratieve en regulerende systemen die ons persoonlijk bestaan dreigen te beheersen en uit te hollen. Een ander basisbegrip is *gevaar* of *risico*. Onze cultuur is een risico-cultuur. De maatschappelijke instituties moeten in samenspraak met de burgers de risico's zo klein mogelijk zien te houden, maar deze onderneming is van zoveel moeilijk beheersbare invloeden afhankelijk, dat gevaren nooit geheel buitengesloten kunnen worden.

Het bijzondere van Giddens' analyse is dat hij niet over 'post-modern' maar over 'late-modern' spreekt: ons leven wordt op allerlei manieren bepaald door wat in de sociologie onder 'moderne tijd' verstaan wordt. Dit is een cultureel leven waarin de invloed van traditie sterk is afgenomen en waarin het dagelijks leven van mensen bestaat uit het beoordelen van hun nabije en hun zeer verre omgeving, verleden en toekomst, en uit het maken van persoonlijke keuzes uit een grote diversiteit van mogelijkheden, terwijl er tegelijkertijd zeer sterke beperkingen zijn voor die persoonlijke keuzes door de werkeloosheid, overwerktheid, de hoge prijzen en andere maatschappelijke instituties. Dit maakt dat voor elk individu het leven in feite bestaat uit een avontuur, de uitdaging om het eigen leven gestalte te geven, te midden van de vele mogelijkheden en beperkingen.

Het belang van het boek is vooral gelegen in de manier waarop de schrijver het domein van het persoonlijke en morele leven als het ware een sterkere en eigen plaats

wil geven in de laat-moderne cultuur. Gewoonlijk wordt de moderne tijd verweten dat die een instrumentele relatie meebrengt met de natuur, en dat een wetenschappelijke kijk ethische en morele kwesties buiten sluit. Giddens neemt een 'transformation of intimacy' waar. Hij betoogt dat de moderne tijd er toe neigt om het dagelijks leven te isoleren van zijn oorspronkelijke aard en van een groot aantal verschillende ervaringen op het gebied van existentiële vragen en dilemma's. Over relaties zegt hij bijvoorbeeld, dat de relaties die iemand privé heeft, worden tot 'zuivere' relaties, 'pure relationships'. Dat zijn persoonlijke relaties zonder maatschappelijke implicaties, belangen of achtergronden. Deze situatie leidt ertoe dat in de moderne tijd gevoelens van persoonlijke zinloosheid een fundamenteel geestelijk probleem geworden zijn. "We should understand this phenomenon in terms of repression of moral questions which day-to-day life poses, but which are denied answers" (p. 9). Deze 'existential isolation' is niet zozeer een letterlijke isolatie, maar duidt op het feit dat mensen door de moderne tijd en haar instituties afgesneden zijn van hun morele bronnen die nodig zijn voor een zinvol en bevredigend bestaan. Giddens pleit daarom voor 'remoralising society' en voor nieuwe aandacht voor zingevingsprojecten en existentiële onderwerpen op wat hij noemt 'the life-political agenda'. De basis van een nieuwe zingeving en existentiële verdieping is wat Giddens het 'reflexive project of the self' noemt, laat ik maar zeggen: het planmatig nadenken over en werken aan de eigen identiteit van het individu. Een zeer belangrijke waarde daarvan is authenticiteit, echtheid en eigenheid die tot ontwikkeling moet komen in het proces van existentiële zelf-

verwerkelijking. Het spreekt vanzelf dat we deze persoonlijke authenticiteit niet door de gebruikelijke rationaliserings- en controle-instrumenten van de moderne tijd moeten laten sturen of beheersen. Giddens meent dat de onderdrukking en isolering van existentiële en morele kwesties nog lang niet zo ver gevorderd is dat we door de moderne tijd tot een zinloos bestaan gedwongen zouden worden. Hij sluit aan bij Roszak en stelt dat we juist in deze tijd meer dan ooit de mogelijkheid hebben tot het ontdekken en ontwikkelen van een persoonlijke zingeving en hij wijst op de grote belangstelling voor belangrijke levensgebeurtenissen, de ethische aspecten van geboorte en dood, lichamelijkheid, ziekte etc., de grote morele aandacht voor zwakken in de samenleving, de morele aspecten van seksualiteit en in het algemeen de toenemende belangstelling voor religie en zingeving. Vervolgens stelt hij dat de oude 'emancipatory politics', de emancipatie-ideologie, zijn vervolg zal vinden in 'life-politics', in levens-ideologie, die de onderdrukte levensbeschouwelijke kwesties weer boven aan de agenda zal plaatsen. Ik ben geen socioloog en kan niet beoordelen of de sociologische analyse en argumentatie van Giddens het optimisme over het nieuwe belang van zingeving ook rechtvaardigen. Het zou ook een te lang betoog vergen om de wetenschappelijke 'hardheid' van zijn conclusies na te gaan, als ik er al toe in staat zou zijn. Men kan zich evenwel afvragen waarom Giddens niet meer aandacht besteedt aan zaken die juist aan het sturende vermogen van moderne deskundigheidssystemen ontsnappen, zoals racisme, werkloosheid, schoolverzuim, de bureaucratie etc. en die de morele zingeving bedreien-

gen. Interessant zou ook de vraag zijn of er geen deskundigheidssystemen te noemen (of zijn of te bedenken) die juist de persoonlijke authentieke zingeving ondersteunen, zoals literatuur, kunst en geestelijke verzorging.

Zeker is, dat Giddens een inspirerend boek geschreven heeft dat een zinvol toekomstperspectief schetst voor de moderne tijd, waarvan het de gevaren voor menselijke relaties en de individuele zingeving scherp en helder analyseert.

Laura Polderman

Boeken & tijdschriften

Begrip, tijdschrift ter bevordering van begrip tussen moslims en christenen. Cura Migratorum, Luybenstraat 17, 5211 BR 's Hertogenbosch. Jaargang 19 (1993), nummer 116. 33 pagina's, f 25,- voor vijf nummers.

Dit nummer is bijzonder interessant voor geestelijk verzorgers die regelmatig met moslims te maken hebben. Het eerste artikel, het 'islamitisch-christelijk leerhuis', van de hand van Karel Steenbrink brengt uitgebreid gedocumenteerd het voor moslims belangrijke theologische begrip *Gods troon* in beeld.

De twee volgende artikelen zijn zeer informatief over de rol van geestelijke verzorging in de moslim-wereld. Dominee Jan Slomp vertelt over zijn jarenlange ervaring als zendeling in Pakistan en als geestelijk verzorger in Nederlandse gevangenissen. Het artikel van Slomp bestaat uit drie delen. Een verslag van zijn ervaringen in de moslimstaat Pakistan, een beschouwing over wat geestelijk verzorgers wel en niet voor moslimgevangenen kunnen doen en tenslotte een vergelijkende beschouwing over het begrip 'vergeving' in de koran en de bijbel. Schuld, vergelding en vergeving is ook het onderwerp van het gesprek dat Gerard Loman en Marie-José Janssen hadden met de Utrechtse imam Hamzah Zeid Kailani, die zich heeft ingezet voor het moslim-pastoraat aan allochtone gevangenen. Daarin komt onder andere zijn mening naar voren dat in het westen vaak te snel en niet goed vergeven wordt. Hij meent dat vergeving gebaseerd moet

zijn op berouw. "Wanneer een mens oprecht berouw heeft, dan is hij vergeving waard. Dan ben je ook verplicht om hem te vergeven. Mohammed zegt dat een fout maken een deel is van de weg naar edelheid. Maar in het westen is vergeving vaak een kwestie van handel. Als ik dit voor jou doe, doe jij dat voor mij – ik doe iets om het weer goed te maken. Dat zegt niets over het berouw dat iemand al dan niet heeft." Een kennismaking met moslim-denken in de praktijk.

Contactblad voor het justitiepastoraat, jaargang 44, nummer 3, september 1993. Postbus 20301, 2500 EH, Den Haag. 66 pagina's, gratis.

Het septembernummer heeft twee thema's. Het eerste thema is 'drugs en geloof'. Kees Waayman opent met een visie vanuit de psalmen op een uitweg uit de verslaving. Diny Booyink vertelt hoe zij omgaat met drugsverslaafden. Vanuit de afkickcentra zelf komt de laatste tijd de vraag aan bod welke rol religie speelt in het leven van de verslaafden. Ter illustratie is een artikel opgenomen van B. ten Hag. In afkickcentra met een christelijk uitgangspunt speelt het geloof vanzelfsprekend een rol. Hittjo Hummelen heeft Frans Koopmans geïnterviewd over de functie van het geloof in de Stichting Hoop in Dordrecht.

Daarna komen twee (ex-)gedetineerden aan het woord. Richard Jackson vertelt hoe het geloof hem helpt van de drugs af te blijven en een nieuw leven op te bou-

wen. Gedetineerde M.S. heeft zo zijn eigen visie vanuit het geloof op drugs. Oud-Hoofdaalmoezenier de Wit geeft zijn visie en zijn kritiek op de maatschappelijke reactie op het verschijnsel drugs. Hebben we er goed aan gedaan drugs te bestrijden door middel van straffen? En hebben de straffen in de vorm waarin ze nu ten uitvoer worden gelegd, zin?

Het tweede thema betreft het veranderende klimaat in de inrichtingen van justitie. het aantal psychische stoornissen neemt toe, zo beweert E. Bulten, psycholoog uit Vught, in een scriptie. In enkele lezingen voor de R.k. pastores is op deze stelling gereageerd. Het referaat van psychiater L. de Groot geeft een maatschappelijke verklaring. Prof. Beyaert geeft suggesties hoe geestelijk verzorgers kunnen reageren op de veranderingen. Dr Derks vraagt zich af of er inderdaad meer psychisch gestoorde zijn in de inrichtingen of dat wij meer mensen het etiket 'psychisch gestoord' hebben gegeven. Vervolgens betoogt hij dat het heilloos is een grens te trekken tussen psychotherapie en pastoraat zonder een van beiden te kort te doen. Het verschil zit hem in de taal! (uit het voorwoord).

Kernvraag over Belangenbehartiging.

Uitgave van de protestantse en Rooms-katholieke geestelijke verzorging bij de krijgsmacht. Ds. E. Baljet, hoofdvlotpredikant, postbus 20702, 2500 ES Den Haag. 86 pagina's. Gratis.

De vanzelfsprekendheid waarmee bepaalde belangen in en bij de krijgsmacht konden worden behartigd, komt onder spanning te staan. Naast de traditionele belangenbehartiging, die veelal de kenmerken heeft van touwtrekken om meer of minder van hetzelfde, dienen zich – in

toenemende mate – ook stemmen aan, die meer aandacht vragen voor andere belangen, zoals behoud van werkgelegenheid, zorg voor het milieu, aandacht voor welzijn en geluk, een en ander desnoods ten koste van loon, besef van meer plichten dan rechten, van meer gerechtigheid dan recht. Vragen rondom dit spanningsveld hebben de werkgroep 'Kernvraag' ertoe gebracht hieraan een nummer van dit tijdschrift te wijden. In het bijzonder vragen als: 'welk belang dient belangenbehartiging (bij de krijgsmacht) te dienen?' en 'welke verschijningsvorm past daar nu en in de toekomst bij?'. (Uit het Ten geleide).

LVMW Nieuws 93/4. Officieel periodiek van de Landelijke Vereniging van Maatschappelijk Werkers (LVMW). Postbus 2734, 3500 GS Utrecht. f 35,- per jaar. Gratis voor leden.

Op het door de LVMW gehouden congres 'De lerende professie' onderstreepte Paul Schnabel het economische nut van de 'ongespecificeerde aandacht' die beroepsbeoefenaars zoals maatschappelijk werkers bieden. Als zulke dingen van maatschappelijk werkers gezegd worden, kunnen geestelijk werkers ook wel even hun oren spitsen. Zij zijn immers ook leverancier van het artikel 'ondersteunende aandacht'?

In het winternummer van 1993 van LVMW *Nieuws* vindt u een opmerkelijk artikel van Geert van der Laan, dat zich enerzijds in de institutionalisering van het maatschappelijk werk verdiept, maar zich ook afvraagt hoe de kwaliteit van het werk het beste gegarandeerd kan worden. Hij schrijft: "Sinds het midden van de jaren tachtig hebben maatschappelijk werkers in Nederland een nieuwe impuls

gegeven aan de eigen institutionalisering. De Code is vernieuwd; er is een Beroepsprofiel mW opgesteld; de beroepsorganisatie heeft zich verzelfstandigd tot de LVMW; er is een beroepsregister opgebouwd; het gebruik van tuchtrecht en klachtrecht wordt gestimuleerd; er worden verbeterde informatiemodellen ingevoerd in de verschillende sectoren van het maatschappelijk werk; er is sprake van verschuivende waardensystemen in de richting van een meer zakelijke benadering; er zijn veranderingen doorgevoerd in het onderwijs in de richting van de studierichting MWD en () de Marie Kamphuis Stichting is opgericht, ter bevordering van wetenschappelijk onderzoek op het terrein van het maatschappelijk werk."

De vraag is nu hoe de professionaliteit het beste bewaakt kan worden. Men lijkt weinig vertrouwen te hebben in het professionele beraad als forum voor de kwaliteitsbewaking. Managers in het maatschappelijk werk neigen er toe om van 'beheersen' en 'aansturen' te spreken, termen uit het vocabulaire van de maakbaarheidsideologie. In navolging van organisatieadviseur Zuiderhout pleit van der Laan echter voor vertrouwen in het fenomeen 'zelfordening'. Veranderings-

processen zijn 'boven de streep' beheersbaar, maar een groot deel van de processen gebeurt 'onder de streep'. Daar kan men slechts vertrouwen op het vermogen van de professionals om creatief, op eigen kracht en in onderling overleg risico's het hoofd te bieden en tot onderlinge regelingen te komen.

Het Tijdschrift voor de sociale sector, Postbus 6307, 2001 HH Haarlem, heeft nummer 93/11 (november) speciaal gewijd aan het maatschappelijk werk, naar aanleiding van het congres van de LVMW. Hierin komt Marie Kamphuis, de moeder van alle maatschappelijk werkers, uitgebreid aan het woord, onder andere in een gesprek met Ischa Meijer over de tijd waarin het maatschappelijk werk voor zijn professionele erkenning begon te knokken. Allemaal erg leerzaam voor geestelijk werkers die zich in de institutionalisering en professionalisering van hun beroep verdiepen. In het *Tijdschrift voor de sociale sector* ook een tweegesprek tussen Lies Schilder, maatschappelijk werkster en Marjolijn Gelauff, maatschappelijk werkster/humanistisch raadvrouw over 'Communicatie in maatschappelijk werk'.

(ingezonden mededeling)

interior

Heeft u het al gelezen?

Ida Bunte, Op eigen kracht

Humanistische handreiking bij ziekte en herstel

ISBN 90-74322-02-6, 96 pag.

"Ik zou willen dat er meer humanistisch georiënteerde boeken waren. De bundel is bemoedigend en stemt tot nadenken."

(Anneke Duyndam)

Bestellen: in België Bfr. 390 overmaken op Gemeentekrediet van België rek. nr. 063184964180 t.n.v. Interior, Ermelo. Voor Nederland: f 19,50 op giro 3493438 van Interior, Postbus 367, 3850 AJ Ermelo.

Berichten & adressen

Filosofie

De Vereniging voor Wijsbegeerte te Den Haag organiseerde in het winterseizoen zes lezingen over filosofische onderwerpen. De laatste twee kunnen we hier nog vermelden: 22 maart: Dr D. Hoekzema, 'Enkele gedachten over een tijdsasymmetrische causaliteit'. 19 april: Mw dr M. Meijer, 'Ethiek en cultuur in na-oorlogs Nederland.

De bijeenkomsten worden gehouden in het Parkhotel, Molenstraat 53, Den Haag. Aanvang: 20.00 uur. Inlichtingen bij mevrouw M. Zuidgeest, secretaresse van de vereniging, Spreeuwenlaan 10, 2566 ZN Den Haag. Tel. 070-3651923.

De Bilthovense kring voor wijsbegeerte en psychologie organiseerde een soortgelijke cyclus. Daarvan kunnen we nog vermelden: 14 maart: Prof. U. Librecht, die spreekt over 'De spanningsverhouding tussen westerse wetenschap en oosterse wijsheid'. Deze lezing kunt u om 20.00 uur bijwonen in gebouw 'De Magneet', Julianalaan 44 in Bilthoven.

School voor Gestalt en Psychosynthese

De School voor Gestalt en Psychosynthese maakt sinds december 1993, samen met Arbeid en Persoonlijkheid, onderdeel uit van de overkoepelende organisatie *Multi-di-mens*, Hertstraat 50, B-9000 Gent. Telefoon-adres voor Nederland voor inlichtingen: 040-550450. De opleidingsprogramma's van de School voor Gestalt en Psychosynthese en Arbeid en Persoonlijkheid zijn vernieuwd. Brochures kunnen telefonisch worden aangevraagd.

In het voorjaar van 1994 worden onder andere de volgende voorlichtingsavonden, demonstraties en workshops georganiseerd: Donderdag 17, 24 en 31 maart (10.00 tot

17.00 uur): workshop 'Het wilsproces, keuzes maken en in verbinding blijven', door Anne Mos, f 536,-. Plaats: Engels Congrescentrum, Stationsplein 45, Rotterdam.

Zaterdag 9 en zondag 10 april (10.00 tot 17.00 uur): workshop 'Lichaam en ruimte', door Carola de Vries Robles, f 445,-. Plaats: de Spreeuwel, Spreeuweldijk 9, Westelbeers,

Dinsdag 3 mei (20.00 tot 22.00 uur): informatieavond over opleiding Gestalt en Psychosynthese en 'persoonsgerichte begeleiding in arbeidscontext' (gratis), door Anne Mos. Plaats: Glorieuxlaan 1, Vught. Tevens door Ernst Knijff, Hotel Bergère, Stationsstraat 40, Maastricht.

Donderdag 19 mei (20.00 tot 22.30 uur): demonstratie 'Schaduw en relatie', door Annet Lampe. Plaats: Beker & Wetselaer, Grote Markt 45-49, Breda.

Donderdag 23 juni (20.00 tot 22.30 uur) informatieavond over opleiding Gestalt en Psychosynthese en 'persoonsgerichte begeleiding in arbeidscontext' (gratis), door Annet Lampe. Plaats: Hotel Krasnapolsky, Dam 9, Amsterdam.

Vrijdag 17 en zaterdag 18 juni (15.00 tot 21.00 uur) introductieweekend Gestalt en Psychosynthese, door Annet Lampe, f 338,-. Plaats: Volksabdij, Olv ter Duinenlaan 199, Ossendrecht.

Raad voor Klinische Pastorale Vorming in Nederland

Van 7 tot 11 november 1994 vindt in Psychiatrisch Centrum Zon en Schild weer een Introductieweek 'Geestelijke Verzorging en Organisatie' plaats van de raad voor KPV. U kunt zich aanmelden bij het secretariaat. Margreet Allema, Utrechtseweg 266, 3818 EW Amersfoort. Telefoon 033-609641.

Humanistisch Verbond België

Sinds oktober 1993 biedt het Humanistisch Verbond in België op BRT-teletekst levensbeschouwelijke informatie aan die uitgaat van het vrijzinnig humanisme. Op pagina 899 kan men zowel nieuws, met informatie van vrijzinnig levensbeschouwelijke of ethische aard, als een agenda vinden. In een eerste fase wordt deze bladzijde wekelijks, op vrijdag, vernieuwd. Later wordt er naar gestreefd om de kalender dagelijks bij te werken.

Dit initiatief onderneemt het HV in het kader van het beleid van de BRTN om mededelingen van levensbeschouwelijke aard op te nemen op teletekst in een passend evenwicht van alle 'erkende strekkingen' (gezindten).

De pagina met humanistische levensbeschouwelijke mededelingen is het product van een samenwerking tussen het

Studie- en documentatiecentrum en de Vormings- en Animatiedienst van het HV.

Seksespecifieke hulpverlening

De stichting Ondersteuning Mannenwerk (SOMAN) organiseert in samenwerking met de Leergangen Vrouwenhulpverlening een drietal lezingen onder de titel: 'Seksespecifieke hulpverlening: hulpverlening van de toekomst?'

Op 17 maart gaat het over 'Seksespecifieke hulpverlening aan mannelijke cliënten'; 21 april over 'Systeembehandeling van vrouw-man relaties vanuit sekse-specifiek oogpunt'; 19 mei over 'Beleidsmatige en strategische implicaties van sekse-specifieke hulpverlening binnen de instelling'.

De lezingen worden gehouden in Utrecht. De kosten zijn f. 30,- per lezing. Informatie over plaats en tijd: telefoon 030-340933.

Rectificatie

In het vorige nummer ontleenden we een bespreking van het blad *Speling* (1993/2) aan het Kontaktblad van de Federatie van verenigingen van pastoraal werkenden. We citeerden niet volledig. We schreven: "Deze aflevering van *Speling* is voor geestelijk verzorgers een boeiend nummer, dat kan helpen eigen ervaring te herkennen, verwoord te zien en te plaatsen. Het meest vernieuwende licht schijnt in de bijdrage van Marika Meijer. Zij ziet dementerende bejaarden niet als mensen die in afbraak verkeren, maar als mensen die doorgroeien naar dieper en meer authentiek mens-zijn."

Marika Meijer wees ons erop dat we een zin die daar op volgde weggelaten hadden: "Zij (nl. de mensen met een dementiesyndroom) roepen de moed en het gelovig vertrouwen wakker, dóór het duister van de nacht heen te groeien naar

zichzelf en naar God. En dat komt op hetzelfde neer."

Marika Mijer schreef ons: 'Dit vertrouwen in God, ook en juist in de tragiek en duisternis van een onstuitbaar voortschrijdend geheugenverlies, is zo wezenlijk in het artikel, dat ik uw berichtgeving hiermee graag aanvul. Zónder die notie wordt de voorafgaande zin "Zij ziet dementerende bejaarden niet als mensen die in afbraak verkeren, maar als mensen die doorgroeien naar dieper en meer authentiek mens-zijn" een bewering die ik niet graag voor mijn rekening neem.'

Bij deze is dit dus aangevuld. De redacteur die het bericht schreef zag voor dementerende bejaarden zonder het genoemde vertrouwen in God evenwel ook mogelijkheden om door te groeien. In eerdere nummers van *Praktische Humanistiek* zijn daar wel voorbeelden van gegeven in de teksten van Sonja 't Hart.

AKTUELE TEKSTEN

AT is een losse teksten serie van interne publicaties. Deze teksten zijn niet bij de boekhandel verkrijgbaar.

De nieuwe uitgave die Interior uitbrengt voor de Vereniging voor Vrijgevestigd Humanistisch Geestelijk Werk is:

AT 6 — *Het einde van het vrijgevestigde humanistische geestelijk werk.*

Deze aflevering van AT bevat de gelijknamige inleiding die Ko Burger hield op de laatste jaarvergadering van de vvHGw, een kort verslag van deze vergadering en een bericht over de nieuwe beroepsvereniging van geestelijk werkers 'Albert Camus'.

28 pagina's. f 5,00 (plus f 1,90 verzendkosten)

Alle afleveringen van AT zijn nog verkrijgbaar bij Interior

AT 1 Harry Kunneman, *Humanisme als grondslag van geestelijk werk?* Een pleidooi voor levensbeschouwelijke beweeglijkheid als basis van de professionele geestelijke verzorging. 16 pag. f 6,10; Bfr. 120,-.

AT 2 Ilya Prigogine, *Tijd en het probleem van de twee beschavingen.* Lezing gehouden op de Dag van het Humanisme, 21 juni 1992, in Gent. 16 pag. f 6,10; Bfr. 120,-.

AT 3 Marianne van Velzen, *Als de dood ... Een sprookje.* Van een raadvrouw die met een ongeneeslijke ziekte van haar eigen lichaam geconfronteerd wordt. 4 pag. f 2,40; Bfr. 50,-.

AT 4 J. H. Mooren, H. Kunneman, J. Glastra van Loon en A. van Dijk, *Humanisme in het humanistisch raadswerk.* Een debat rond de levensbeschouwelijke leegte danwel ruimte in het humanistisch raadswerk. 72 pag. f 17,50; Bfr. 350,-.

AT 5 Ko Burger en Germaine Nijsten, *Profiel 2; Het vrijgevestigde humanistische raadswerk als casus.* Praktijkverslagen en inleidingen van studiedagen voor vrijgevestigde raadsleden uit 1992. 24 pag. f 7,80; Bfr. 150,-.

Bestellen door het bedrag over te maken, met vermelding van de titel, naar Interior, Ermelo. Van giro naar gironummer 3493438; van banknummer naar banknummer 941091945.

(ingezonden mededeling)

PRAKTISCHE HUMANISTIEK

tijdschrift voor geestelijk werk

Driemaandelijks tijdschrift voor geestelijk werk

Redactieadres: Postbus 470, 3500 AL Utrecht.

Wilt u regelmatig op de hoogte gehouden worden van de achtergronden en nieuwe ontwikkelingen op het gebied van geestelijke verzorging, levensbeschouwelijke counseling en vorming?

ABONNEER U DAN OP PRAKTISCHE HUMANISTIEK

- Discussies over knelpunten in professionaliteit en levensbeschouwing vanuit humanistiek perspectief
- Een nieuwsbrief over belangrijke studiebijeenkomsten en beroepsverenigingen
- Verkenning van relevante literatuur
- Artikelen over praktijk, methodiek, grondslagen en de maatschappelijke (markt-) positie van professionele levensbeschouwelijke arbeid

Gewoon abonnement f 55,-; Studenten f 40,-; Instellingen f 79,50

Schrijf voor een proefnummer of een abonnement naar: Administratie Praktische Humanistiek, Ellis Blom, Kempenland 8, 5171 HC Kaatsheuvel.

Of bel: 04167-74884.